

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права

Кафедра міжнародного європейського права та порівняльного правознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**Апроксимація законодавства України до законодавства ЄС у сфері
поводження з побутовими відходами**

(назва кваліфікаційної роботи бакалавра)

293 «Міжнародне право»

(шифр і назва спеціальності)

Студента (ки) 4 курсу

Д. В. Садовського

(ініціали, прізвище)

Групи

П-01

(шифр групи)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис здобувача)

Керівник

к.ю.н., доцент кафедри
міжнародного,
європейського права та
порівняльного
правознавства

(посада, науковий ступінь)

(підпис)

Т. М. Чурилова

(ініціали, прізвище)

Суми 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут права

Кафедра міжнародного європейського права та порівняльного правознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри

В. М. Завгородня

“ ” 2024 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВР

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

студенту(ці) 4 курсу, групи П-01

Садовському Дмитру Віталійовичу

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи: Апроксимація законодавства України до законодавства ЄС у сфері поводження з побутовими відходами

1. затверджена наказом директора ННІ права від “21” лютого 2024 р. № 0129-І

2. Термін подання студентом закінченої роботи 20 травня 2024 р.

3. Мета кваліфікаційної роботи Проаналізувати правові засади апроксимації законодавства України у сфері поводження з побутовими із законодавством ЄС

4. Об'єкт дослідження суспільні відносини у сфері управління побутовими відходами в Україні, напрями апроксимації законодавства України та ЄС в означеній сфері

5. Предмет дослідження Нормативно-правові акти, норми яких регулюють відносини у сфері управління побутовими відходами, законодавство ЄС про відходи.

6. Кваліфікаційна робота виконується на основі матеріалів законодавства, міжнародних документів та офіційних ресурсів ЄС

7. Орієнтовний план дипломної роботи, терміни подання розділів керівникові та зміст завдань для виконання поставленої мети

Розділ 1 Правове регулювання поводження з відходами в ЄС

До 15 березня 2024 року

Назва – термін подання

У розділі 1 необхідно встановити цілі Європейського зеленого курсу у сфері управління відходами. Дослідити стандарти ЄС в галузі поводження з відходами, пріоритетність управління відходами за законодавством ЄС, організацію належного управління відходами у країнах Європи.

Зміст конкретних завдань до розділу, які має виконати студент

Розділ 2 Правова регламентація поводження з побутовими відходами в Україні. До 12 квітня 2024 року

Назва – термін подання

У розділі 2 потрібно визначити поняття та класифікацію відходів як об'єкт правового регулювання, а також ієрархію поводження з відходами. Дослідити розширену відповідальність виробника, систему управління побутовими відходами. Описати контроль та юридичну відповідальність за порушення законодавства України у цій сфері.

Зміст конкретних завдань до розділу, які має виконати студент

8. Дата видачі завдання “23” лютого 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

Підпис

Т. М. Чурилова

ініціали, прізвище

Завдання до виконання одержав

Підпис

Д. В. Садовський

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Садовський Д. В. Апроксимація законодавства України до законодавства ЄС у сфері поводження з побутовими відходами.

Актуальність теми дослідження пов'язана з глобальною проблемою людства – забрудненням, нанесенням шкоди, як людині, так і навколишньому природному середовищу, яке здійснюється через значне збільшення обсягів побутових відходів. Європейський Союз в даному дослідженні виступає прикладом здійснення управління побутовими відходами, проводячи активну політику стандартизації поводження з побутовими відходами та організації їх належного управління, зокрема в рамках досягнення цілей Європейського зеленого курсу. Апроксимація законодавства України до норм ЄС у сфері поводження з побутовими відходами є надзвичайно важливою в умовах євроінтеграції та викликів, що постають перед українською державою на шляху до вступу в Європейський Союз. Окрім того, проблема управління побутовими відходами є надзвичайно актуальною в умовах всебічної екологічної кризи, яка настає людство, саме тому існує потреба вдосконалення системи контролю, управління та відповідальності в рамках поводження з побутовими відходами.

Мета роботи – провести аналіз напрямів апроксимації законодавства України у сфері поводження з побутовими відходами до законодавства ЄС. Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері управління побутовими відходами в Україні, напрями апроксимації в означеній сфері. Предметом дослідження є нормативно-правові акти, норми яких регулюють відносини у сфері управління побутовими відходами, законодавство ЄС про відходи.

Основними результатами роботи стало комплексне дослідження правового механізму управління побутовими відходами в Європейському Союзі відповідно до цілей Європейського зеленого курсу, виявлення

особливостей здійснення такого управління та контролю, а також дослідження механізму управління побутовими відходами в Україні.

Ключові слова: Апроксимація законодавства, побутові відходи, законодавство ЄС, управління побутовими відходами.

ABSTRACT

Sadovsky D. V. Approximation of Ukrainian legislation to EU legislation in the field of household waste management.

The relevance of the research topic is related to the global problem of humanity - pollution, harming both people and the surrounding natural environment, which is carried out due to a significant increase in the volume of household waste. In this study, the European Union serves as an example of household waste management, pursuing an active policy of standardizing household waste management and organizing its proper management, in particular within the framework of achieving the goals of the European Green Course. Approximation of Ukrainian legislation to EU norms in the field of household waste management is extremely important in the context of European integration and the challenges facing the Ukrainian state on the way to joining the European Union. In addition, the problem of household waste management is extremely urgent in the conditions of a comprehensive ecological crisis that is catching up with humanity, which is why there is a need to improve the system of control, management and responsibility in the framework of household waste management.

The purpose of the work is to investigate the process of legal approximation and to propose recommendations for the successful approximation of Ukraine to EU environmental standards. The object of the study is household waste management in Ukraine in the context of its convergence with EU legislation and practices. The subject of the research is legislative and normative regulation, as well as mechanisms of approximation of Ukrainian laws to EU law in the field of household waste management.

The main results of the work were the generalization of the existing mechanism of household waste management in the European Union in accordance with the goals of the European Green Course, the identification of the features of such management and control over it, as well as the study of the national mechanism

of household waste management in Ukraine, the problems of such management and ways of solving them by approximation rights to EU law.

Keywords: Approximation of legislation, household waste, EU legislation, household waste management.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ЄС.....	11
1.1 Цілі Європейського зеленого курсу у сфері управління відходами.....	11
1.2 Стандарти ЄС в галузі поводження з відходами.....	22
1.3 Пріоритетність управління відходами за законодавством ЄС.....	27
1.4 Організація належного управління відходами у країнах Європи.....	29
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ.....	36
2.1 Поняття та класифікація відходів як об’єкт правового регулювання.....	36
2.2 Ієрархія поводження з відходами.....	40
2.3 Розширена відповідальність виробника.....	48
2.4 Система управління побутовими відходами.....	53
2.5 Контроль та юридична відповідальність за порушення законодавства України у сфері управління відходами.....	57
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Проблема управління побутовими відходами в сучасному світі стає все більш актуальною та складною. Збільшення населення та швидкий розвиток урбанізації призводять до значного збільшення обсягів відходів. Необхідне ефективне управління відходами. З метою зменшення негативного впливу на навколишнє середовище країни Європейського Союзу встановили жорсткі стандарти щодо збору, переробки та утилізації відходів. Україна повинна адаптувати своє законодавство в цій сфері до європейських стандартів, оскільки вона прагне до членства в ЄС. Це вимагає не лише внесення змін до законодавства, але й створення відповідної інфраструктури та використання сучасних технологій управління відходами. Інноваційні методи переробки відходів є важливим кроком у підтримці сталого розвитку та зменшенні екологічного впливу

Актуальність теми. Багато важливих факторів визначають актуальність питання адаптації законодавства України до законодавства ЄС щодо поводження з побутовими відходами.

По-перше, щоб Україна могла входити до Європейського Союзу, її законодавство повинно відповідати європейським стандартам. Для досягнення екологічної безпеки одним із найважливіших аспектів є ефективне управління побутовими відходами. Наразі утилізація та переробка побутових відходів в Україні є серйозною проблемою, яка призводить до забруднення навколишнього середовища. На стан екосистем і здоров'я населення негативно впливають застарілі технології та відсутність ефективної системи управління відходами. Європейські стандарти вимагають використання сучасних методів переробки та утилізації відходів, що сприяє зменшенню обсягів захоронення та повторному використанню ресурсів.

По-друге, узгодження законодавства сприятиме інвестиціям у сферу управління відходами, що є важливим для розвитку інфраструктури та економіки України. Нові можливості для розвитку бізнесу та впровадження

інноваційних технологій відкривають інтеграція до європейського ринку. Крім того, пристосування до європейських стандартів допоможе компаніям в Україні стати більш конкурентоспроможними на міжнародному ринку.

По-третє, вирішення проблеми побутових відходів є важливим кроком до досягнення мети сталого розвитку, яка є однією з головних цілей сучасного суспільства. Сучасні методи управління відходами допомагають зберегти природні ресурси та мінімізувати шкідливі наслідки.

По-четверте, підвищення обізнаності населення про навколишнє середовище є важливою частиною процесу гармонізації законодавства. Запровадження роздільного збору відходів і підвищення рівня переробки вимагає активної участі громадян і компаній. Освітні програми та інформаційні кампанії допоможуть підвищити обізнаність населення про важливість поведінки, яка підтримує навколишнє середовище.

Нарешті, важливою частиною процесу інтеграції України до ЄС є адаптація законодавства України до законодавства ЄС у сфері поводження з побутовими відходами. Це дозволить Україні отримати високий рівень життя та приєднатися до європейської спільноти.

Ступінь розробленості теми. Проблемі адаптації законодавства України до права ЄС присвячено багато наукових публікацій. Зокрема, в цьому напрямку можна виділити праці А. Гетьмана, В. Лозо, М. Микієвича, В. Мотиля, О. Головка-Гавришевої, В. Муравйова, Н. Малишевої, В. Міщенко, Г. Виговської та інших.

Мета роботи – провести аналіз напрямів апроксимації законодавства України у сфері поводження з побутовими відходами до законодавства ЄС.

Для досягнення сформульованої мети було поставлено наступні завдання:

- дослідити цілі Європейського зеленого курсу у сфері управління відходами;
- проаналізувати стандарти ЄС у сфері поводження з побутовими відходами;
- дослідити особливості управління та контролю щодо побутових відходів у країнах Європи;

- дослідити класифікацію відходів як об'єкт правового регулювання;
- проаналізувати особливості ієрархії поводження з відходами;
- визначити перспективи запровадження в Україні розширеної відповідальності виробника;
- дослідити систему управління побутовими відходами, контроль та юридичну відповідальність за порушення законодавства України у сфері управління відходами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері управління побутовими відходами в Україні, напрями апроксимації в означеній сфері. **Предметом дослідження** є нормативно-правові акти, норми яких регулюють відносини у сфері управління побутовими відходами, законодавство ЄС про відходи.

Методи дослідження. У ході дослідження використано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (метод синтезу, метод системного аналізу, формально-логічний) та спеціальні методи дослідження (порівняльно-правовий, метод тлумачення правових норм).

Шляхом аналізу та синтезу досліджувалися теоретичні та практичні положення, які стосуються сфери управління побутовими відходами. Застосування порівняльно-правового методу дало можливість порівняти законодавство України та інших країн у сфері поводження з побутовими відходами. Для виявлення відповідності норм права суспільним відносинам застосовувався метод тлумачення правових норм. Застосування методу системного аналізу дозволило визначити стан відповідності вітчизняного законодавства вимогам законодавства ЄС. Формально-логічний метод допоміг сформулювати висновки, керуючись принципами визначеності, послідовності та несуперечливості суджень.

Ступінь вирішення проблеми в дослідженні та практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в роботі висновки і пропозиції можуть бути використані:

у наукових дослідженнях – для подальшого опрацювання проблем апроксимації законодавства України у сфері поводження з побутовими відходами до законодавства ЄС;

у правозастосовній діяльності – запропоновані рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності правового регулювання;

у навчальному процесі – основні положення можуть використовуватись у навчальному процесі в юридичних та інших навчальних закладах, а також для підготовки лекцій, підручників, навчальних та методичних посібників.

Структура і обсяг. Кваліфікаційна робота визначена її метою, завданням, об'єктом і предметом дослідження та складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що включає 53 найменування. Загальний обсяг становить 77 сторінок друкованого тексту, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ЄС

1.1 Цілі Європейського зеленого курсу у сфері управління відходами.

Європейський зелений курс – це пакет політичних ініціатив, який має на меті спрямувати ЄС на шлях зеленого переходу з кінцевою метою досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Він підтримує трансформацію ЄС у справедливе та процвітаюче суспільство з сучасною та конкурентоспроможною економікою. Це підкреслює необхідність цілісного та міжсекторального підходу, за якого всі відповідні сфери політики сприяють досягненню кінцевої мети, пов'язаної з кліматом. Пакет включає ініціативи, що стосуються клімату, навколишнього середовища, енергетики, транспорту, промисловості, сільського господарства та сталого фінансування – усі вони тісно взаємопов'язані [1][2].

Основні цілі Європейського зеленого курсу:

- 1) Зменшення обсягів утворення відходів. Європейський Союз має намір вдвічі скоротити кількість змішаних відходів, які не переробляються, до 2030 року. Це призведе до зменшення забруднення довкілля, збереження природних ресурсів і розвитку зеленої економіки. Якщо ЄС хоче досягти екологічно чистого та сталого майбутнього, одним із основних напрямків його роботи є зменшення кількості відходів. Досягнення цієї мети матиме значний плюс для довкілля, економіки та добробуту людей.
- 2) Європейський Союз прагне попередити утворення максимальної кількості відходів, збільшити кількість перероблених товарів і сприяти безпечним і чистим потокам відходів за допомогою високоякісної переробки відходів. Основна мета полягає в тому, щоб зменшити кількість відходів, що утворюються, заохочуючи попередні дії на всіх етапах виробництва та

споживання продукції. Заохочується виробництво нових товарів з перероблених матеріалів, оскільки це зменшує навантаження на довкілля та сприяє циркулярній економіці. Існують чіткі правила безпечного поводження з відходами, щоб звести до мінімуму ризику для навколишнього середовища та здоров'я людей. Європейський Союз прагне створити ефективні та прозорі системи збору та переробки відходів, щоб максимізувати ефективність матеріальних потоків. Переробка відходів найвищої якості з максимальним відновленням цінних ресурсів і мінімальним впливом на довкілля є пріоритетом.

3) Зменшення рівня забруднення довкілля пластиковими відходами є однією з цілей Європейського зеленого курсу. З липня 2021 року в ЄС було заборонено використовувати низку одноразових пластикових виробів, а саме: одноразові столові прибори, трубочки, кульки, вушні палички, пластикові пакети, мокрі серветки, пластикові горнятка для напоїв тощо. Їх виготовлення та імпорт до ЄС стали незаконними. Цей крок має на меті зменшити забруднення навколишнього середовища, зокрема морських екосистем. Незважаючи на заборону, виробники також зобов'язані вказувати на маркуванні товарів, що містять пластик, а також брати на себе відповідальність за збір відходів від своєї продукції. Це має спонукати компанії перейти на використання більш екологічно чистих альтернативних матеріалів.

4) З липня 2024 року в Європейському Союзі буде введено нову норму, яка має на меті підвищити рівень переробки пластикових пляшок. Згідно з нею, до 2025 року країни-члени ЄС повинні роздільно збирати 77% пластикових пляшок для напоїв. До 2029 року цей показник має зрости до 90%. У рамках Європейського зеленого курсу ця мета є частиною ширшої стратегії переходу до циркулярної економіки та боротьби з пластиковим забрудненням. Роздільний збір використаних пляшок дозволить залучити величезну кількість цінної пластикової сировини до виробничого циклу, а не викидати її на звалища чи в навколишнє середовище. Збільшення переробки пластикових

пляшок також призведе до зменшення споживання первинної сировини, зменшення викидів парникових газів і зниження обсягів пластикового сміття, що потрапляє в навколишнє середовище.

5) Європейський Союз має цілі збільшити переробку використаного пластику та повернути його до виробничого циклу. Новий закон вимагає, щоб до 2025 року як мінімум 25% нових PET-пляшок для напоїв були виготовлені з переробленого пластику.

Ціль цієї норми полягає в тому, щоб збільшити попит на перероблену пластикову сировину та заохотити бізнес інвестувати в інфраструктуру для переробки пластику. Використання вторинного пластику значно скорочує споживання первинної сировини та викиди парникових газів. З 2030 року частка переробленого пластику у складі нових PET-пляшок має зрости до 30%. Це посилить замкнений цикл використання пластику та сприятиме переходу до економіки, яка базується на циркулярній системі.

б) Метою європейського зеленого курсу є значне зменшення споживання одноразових пластикових виробів, для яких поки що не існує повноцінних альтернатив. Це стосується таких речей, як контейнери для фаст-фуду, пластикові кришечки та горнятка. Незважаючи на те, що немає прямої заборони, передбачається значне скорочення споживання цих товарів до 2026 року порівняно з 2022 роком. Такий крок допоможе зменшити забруднення довкілля пластиковими відходами та сприятиме пошуку екологічно чистих рішень. Європейський Союз запроваджує низку економічних і законодавчих заходів для досягнення цієї мети. Зокрема, на виробників покладено більшу відповідальність за утилізацію відходів, які вони виробляють. На використання одноразового пластику накладаються податки та збори. Запроваджуються жорсткіші вимоги до маркування таких товарів щодо їхнього негативного впливу на навколишнє середовище. Це має спонукати споживачів більше задумуватись про поточну екологічну проблему. Додатково фінансуються дослідження нових біорозкладних матеріалів і

вживаються заходи, спрямовані на стимулювання використання багаторазових альтернатив. Передбачаються кампанії з метою підвищення поінформованості населення.

7) У сфері поводження з відходами Європейський Союз тепер дотримується принципу «забруднювач платить». Згідно з ним, виробники товарів повинні нести фінансову відповідальність за управління відходами протягом життєвого циклу їх продукції. Розширення відповідальності виробників є частиною Європейського зеленого курсу. Крім фінансування безпосередньої переробки чи утилізації відходів, вони також повинні покривати витрати на збирання та очищення довкілля від відходів, які вони спричиняють. Виробники також зобов'язані фінансувати системи моніторингу та збору даних щодо відходів від своїх товарів. Це дозволить краще спостерігати за масштабами проблеми та тим, наскільки добре були вжиті заходи. Покладення на виробників відповідальності за інформування та просвітницькі кампанії є не менш важливим аспектом. Вони повинні забезпечити належне маркування своїх товарів і інформувати споживачів про можливий вплив на довкілля та правильні методи утилізації. Таким чином, принцип «забруднювач платить» спонукає виробників виробляти товари, які є більш екологічно чистими, а також взяти на себе більшу відповідальність за управління відходами на всіх етапах процесу виробництва.

8) Європейський Союз запровадив нові правила щодо розширеної відповідальності виробника (РВВ) для рибальського спорядження, яке містить пластик, щоб зменшити кількість пластику, який забруднює морське середовище. З 2025 року це стане реальністю. Виробники рибальських сіток, риболовецьких снастей, вудок та іншого такого спорядження повинні організувати та фінансувати збір і переробку цих товарів після їх використання відповідно до цих правил. Вони також відповідають за навчання рибалок правильному способу утилізації застарілого спорядження. Крім того, з 2025 року в акваторіях ЄС буде запроваджено систему

моніторингу та оцінки рівня забруднення пластиком рибальським спорядженням. Ці дані допоможуть відстежувати ефективність та за потреби коригувати проведені заходи.

Виробники рибальського пластикового спорядження мають на меті запровадити РВВ, щоб вони могли перейти на використання більш екологічних матеріалів і створювати свої товари з точки зору циркулярної економіки. Це призведе до зменшення кількості пластикових відходів, що потрапляють у океани та моря.

9) Європейський Союз ставить перед собою великі цілі щодо збереження навколишнього середовища під час виробництва та використання різних типів батарейок. По-перше, всі батарейки, які постачаються на ринок ЄС, повинні відповідати стандартам довговічності, високої ефективності та безпеки. Починаючи з липня 2024 року на європейський ринок можна буде поставляти лише акумуляторні батареї, які використовуються в промислових цілях і для транспортних засобів, які мають декларацію про їхній вуглецевий слід. Це дозволить клієнтам вибрати більш екологічно прийнятні варіанти. Європейський Союз також поставив високі цілі щодо збору відпрацьованих батарейок для подальшої переробки. З 2025 по 2030 рік рівень збору побутових батарейок має зрости з 45% до 65% і до 70% до 2030 року. Усі промислові, автомобільні та електромобільні акумулятори повинні збиратися повністю.

Зібрані батарейки повинні бути ретельно перероблені з технологією відновлення цінних матеріалів, таких як свинець, нікель, літій, кобальт тощо. Це допоможе замкнути цикл використання ресурсів і скоротити використання основної сировини.

Це суворі вимоги повинні мотивувати виробників виробляти більш екологічні та ресурсоефективні батарейки.

10) Європейський Союз прагне підтримувати продовження життєвого циклу електронних товарів як частину своєї стратегії переходу до більш сталої економічно-екологічної моделі. Передбачається кілька заходів, щоб переконатися, що електроніка залишиться корисною якомога довше, перш ніж

вона перетвориться на зайві відходи.

По-перше, впроваджуються строгі вимоги до довговічності, ремонтпридатності та актуальності виробів. Виробники зобов'язані надавати клієнтам повну інформацію про очікуваний термін служби товару та гарантувати, що запчастини будуть доступні протягом певного періоду часу. По-друге, збільшується кількість послуг з ремонту електроніки та їх використання. Замість того, щоб просто використовувати пристрої, впроваджуються програми прокату, оренди та відновлення.

По-третє, підтримується вторинний ринок обігу використаної та відремонтованої електроніки. Підприємства, що працюють у цій галузі, отримують пільги та субсидії.

По-третє, підтримується вторинний ринок обігу, який стосується відремонтованої електроніки. Підприємства, що працюють у цій галузі, отримують пільги та субсидії.

Крім того, Європейський Союз запровадив більш суворі правила щодо екологічного дизайну для електронних товарів. Вони повинні бути розроблені таким чином, щоб враховувати можливість їх ремонту та модернізації, а також повторного використання окремих частин. Такі дії скоротять споживання ресурсів, зменшать обсяг електронних відходів і подовжать термін служби пристроїв.

11) Європейський Союз має намір радикально переглянути політику упакування продукції, щоб зменшити кількість відходів і негативний вплив на довкілля. Зменшення обсягів упаковки, підвищення рівня переробки та заохочення повторного використання є основними цілями. По-перше, ЄС боротиметься з надмірним пакуванням товарів, щоб зменшити кількість відходів з упаковки. Впроваджуватимуться стимули, щоб виробники самостійно прагнули максимально оптимізувати використання пакувальних матеріалів.

По-друге, очікується, що дизайн упаковки зміниться, зосередившись на повторному використанні та покращенні перероблюваності. Якщо є екологічні

альтернативи, використання деяких упакувальних матеріалів може бути обмеженим. Заохочуватиметься розвиток методів продажу товарів без упаковки.

По-третє, передбачається зменшення використання складних композитних матеріалів. Це буде досягнуто шляхом зменшення кількості різних полімерів, присутніх у складі упаковки. Це зробить його простішим для переробки та повторного використання.

Дані заходи мають на меті зменшити обсяг відходів упаковки та сприяти переходу на більш циркулярні безвідходні рішення. Очікується, що вони допоможуть зменшити споживання первинних матеріалів.

12) Європейський Союз має намір створити умови для широкого доступу до питної води у громадських місцях у рамках стратегії сталого використання ресурсів. Це зменшить споживання бутильованої води та відходи від пластикових пляшок і упаковки. Країни-члени ЄС повинні створити безкоштовні джерела питної води в парках, на вулицях, у навчальних закладах, спортивних спорудах та інших місцях. У той же час широко просуватиметься культура використання пляшок для повторного використання та наповнення їх безпосередньо з-під крана. Боротьба з попаданням мікропластику до навколишнього середовища, питної води та харчових продуктів є ще одним важливим напрямком. Європейський Союз має намір запровадити жорсткі обмеження на використання мікропластикових часточок у косметичних засобах, засобах для миття та фарбах.

Крім того, будуть вжиті заходи, спрямовані на зменшення викидів мікропластику, які походять від зношування автомобільних шин, синтетичного одягу та інших джерел забруднення. Заплановано фінансувати дослідження, спрямовані на розробку більш ефективних методів очищення стічних вод від мікрочастинок. Цей план має на меті зменшити споживання питної води з пластикових

пляшок, зменшити відходи упаковки та запобігти попаданню шкідливого мікропластику в водні екосистеми та продукти харчування.

13) Європейський зелений курс заохочує використання біопластиків, виготовлених з відновлюваних рослинних матеріалів. Тим не менш, їх застосування можливе лише за умови позитивного впливу на довкілля протягом усього життєвого циклу. На основі ретельного розгляду планується ввести чіткі вимоги до маркування біопластиків. Вони повинні бути кращими, ніж традиційний пластик, зокрема менше споживати викопного палива та спричиняти менше викидів парникових газів.

Таким чином, обидва шляхи будуть просуватися одночасно. Перший — перехід на традиційну переробку полімерів, а другий — поступовий перехід на біорозкладні матеріали там, де це буде безпечно та вигідно для довкілля.

14) Однією з основних цілей Європейського зеленого курсу є впровадження циркулярної економіки та сталого розвитку в текстильному секторі. Цель цієї кампанії полягає в тому, щоб створити більш екологічно стійкі та ресурсоефективні моделі виробництва та споживання текстильної продукції. Це включає впровадження принципів екологічного дизайну на етапі розробки та виробництва текстилю, використання більш стійких матеріалів, оптимізацію використання ресурсів і енергії, а також сприяння майбутньому повторному використанню та переробці виробів. Для захисту людей і навколишнього середовища необхідно обмежити або заборонити використання небезпечних хімічних речовин у текстильному виробництві. Це включає перехід на більш екологічні барвники, відбілювачі та інші хімічні речовини. Зменшення обсягів відходів і повторне використання цінних матеріалів можливе завдяки створенню інфраструктури та технологій для ефективної переробки текстильних відходів. Удосконалення методів збирання, ремонту та повторного використання одягу зменшить потребу в виробництві нових речей і продовжить термін служби виробів. Європейський зелений курс також включає заохочення компаній переходити на більш

циркулярні бізнес-моделі в текстильному секторі, такі як оренда, спільне використання та передплатні послуги, а не традиційна купівля-продаж.

15) Гарантування принципів циркулярності протягом усього життєвого циклу будівель є також однією з цілей Європейського зеленого курсу. Цей проект використовує комплексний підхід до будівельної галузі, щоб підвищити ефективність використання ресурсів, мінімізувати відходи та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище. Термін «циркулярність» охоплює весь спектр дій, починаючи від проектування та будівництва, і закінчуючи експлуатацією, ремонтом, реконструкцією та остаточним знесенням будівель.

Збільшення частки використання перероблених матеріалів під час будівництва, підвищення довговічності будівель і їхніх компонентів, таких як інфраструктура та обладнання, є важливими елементами забезпечення циркулярності в будівельній галузі. Особлива увага приділяється підвищенню цілей щодо переробки та знесення відходів будівництва, а також ефективному поводженню з відходами, такими як ґрунт, які утворюються під час будівництва.

У сфері, яка традиційно є однією з найбільш ресурсоємних, впровадження принципів циркулярності може значно скоротити споживання природних ресурсів. Використання переробленої сировини та довгострокових матеріалів зменшить необхідність у видобутку нових ресурсів, а ефективна система управління відходами дозволить повторно використовувати та переробляти будівельні відходи.

До наведених екологічні переваги додаються і фінансові: циркулярний підхід створює нові фінансові можливості та сприяє створенню робочих місць у сферах переробки, ремонту та реконструкції будівель. Таким чином, Європейський зелений курс має на меті змінити будівельну галузь на більш стійку, ресурсоефективну та екологічно відповідальну, впроваджуючи принципи циркулярної економіки на кожному етапі життєвого циклу будівель.

16) Обмеження експорту відходів, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю людей у інших країнах, а також відходів, які можна переробити в ЄС, є ще однією ціллю Європейського зеленого курсу. Цей крок має на меті підвищити відповідальність ЄС за екологію та запобігти переміщенню екологічних проблем за межі ЄС. Також проект передбачає запровадження більш суворих обмежень та нагляду за експортом небезпечних і проблемних відходів до третіх країн. Особлива увага буде приділятися відходам, які містять шкідливі речовини, важкі метали та інші небезпечні речовини, а також відходам, які важко переробляти. Експорт цих відходів буде дозволено лише за умови, що в країні призначення є достатні можливості для безпечної утилізації чи переробки їх.

З іншого боку, Європейський Союз намагається розширити свою інфраструктуру та потужність для переробки різних типів відходів на своїй території. Це покращить управління відходами в ЄС та зменшить залежність від експорту.

Крім того, Європейський зелений курс передбачає посилення зусиль для боротьби з екологічними злочинами, пов'язаними з нелегальним експортом відходів. Було посилено нагляд і контроль за переміщенням відходів, запроваджено більш суворі штрафи за порушення відповідного законодавства та розширено співпрацю з іншими країнами у цій галузі.

17) Ще однією ціллю Європейського зеленого курсу є створення ефективного внутрішнього ринку вторинної сировини. Цей крок має на меті сприяти переходу до більш циркулярної економіки, в якій відходи сприймаються як цінні ресурси, які можна повторно використовувати в процесах виробництва, а не просто як непотрібні залишки. Стійкий внутрішній ринок вторинної сировини в ЄС забезпечить постійний попит і пропозицію перероблених матеріалів, підвищуючи їх вартість і заохочуючи інвестиції в інфраструктуру для збору, сортування та переробки відходів. Це призведе до закриття циклу використання ресурсів і зменшення залежності від імпорту основних матеріалів.

Європейський Союз зможе досягти своїх амбітних цілей щодо зменшення споживання ресурсів і викидів, а також дасть нові економічні можливості та створить робочі місця в галузях збору, переробки та торгівлі переробленими матеріалами. [1][3][4][5].

Європейський зелений курс має глибокі соціальні, економічні та екологічні наслідки і є важливим кроком до сталого розвитку. Його основні цілі включають зменшення викидів парникових газів, перехід до відновлюваних джерел енергії та захист біорізноманіття. Ці цілі відповідають сучасним проблемам, таким як зміна клімату та знищення природних екосистем.

Зелений курс сприятиме не лише збереженню навколишнього середовища, але й розвитку технологій. Перехід до економіки з низьким вуглецевим викидом є важливою частиною цієї стратегії, що створює нові можливості для бізнесу та споживачів. Крім того, зелений курс прагне до соціальної справедливості, гарантуючи, що кожен має рівний доступ до нових технологій і екологічно чистих рішень.

Тим не менш, для досягнення поставлених цілей необхідно враховувати труднощі та перешкоди, такі як великі інвестиції, політична воля та співпраця між країнами. Курс вимагає комплексного підходу та активної участі всіх сторін — від урядів і бізнесу до громадських організацій і населення. Зважаючи на це, Європейський зелений курс є важливим кроком до сталого майбутнього, яке може змінити світ на краще, залишивши його зеленим, здоровим і життєздатним для наступних поколінь.

Для того, щоб гарантувати успіх Зеленого плану ЄС, існують різні програми фінансування та підтримки проектів. Основні програми та системи, які сприяють реалізації цього амбітного плану, наведені нижче:

- 1) Just Transition Fund – фонд, який є одним із стовпів Механізму справедливого переходу. Метою його діяльності є підтримка районів і секторів економіки, які найбільше постраждають від переходу на зелену економіку. Станом на 2021 рік 17,5 мільярда євро було спрямовано на перекваліфікацію

працівників, створення нових робочих місць і створення нових економічних можливостей [6].

2) Horizon Europe - ключова програма ЄС з фінансування досліджень та інновацій. Її мета це підтримка досліджень і розробок у сфері зеленої енергетики, стійкого розвитку та кліматичних змін. На 2021-2027 роки передбачено бюджет понад 95,5 мільярда євро [7].

3) Investment Plan for Europe – план, розроблений Європейським фондом стратегічних інвестицій (ESFI). Метою є залучення інвестицій у проекти, які стимулюють економічний розвиток, створюють робочі місця та переходять до зеленої економіки. EFSI сподівається залучити приватні інвестиції на суму понад 500 мільярдів євро [8].

4) InvestEU – програма по залученню приватних інвестицій для підтримки стратегічних проектів у галузі зеленої економіки, інфраструктури, інновацій та соціальних проектів. Вона дає додатковий поштовх інвестиціям, інноваціям та створенню робочих місць в Європі в період 2021-27 років. Вона спрямована на запуск нової хвилі - понад 372 мільярди євро - інвестицій з використанням бюджетних гарантій ЄС [9].

Забезпечуючи необхідні ресурси для досягнення кліматичних та екологічних цілей, ці програми фінансування та підтримки є основними інструментами, які сприяють реалізації Зеленого плану ЄС.

1.2 Стандарти ЄС в галузі поводження з відходами.

Політика Європейського Союзу щодо відходів спрямована на підвищення ефективності управління відходами в усьому Союзі, ставлення до відходів як до ресурсу та просування до європейського суспільства важливості переробки, завдяки чому держави-члени зможуть розробити автономні системи утилізації відходів.

Розглянемо основні правові стандарти ЄС в галузі поводження з різними типами відходів:

- Директива №2008/98/ЄС про відходи встановлює основні концепції та визначення, пов'язані з управлінням відходами, наприклад визначення відходів або переробки; запроваджує ієрархію відходів, принцип «забруднювач платить» і розширену відповідальність виробника, а також визначає цілі роздільного збору [10].
- Директива №2018/850/ЄС щодо звалищ, спрямована на запобігання або зменшення негативного впливу захоронення відходів на навколишнє середовище; визначає різні категорії відходів і застосовується до всіх звалищ, також класифікує типи сміттєзвалищ і зобов'язує держави-члени мінімізувати кількість біорозкладних відходів на звалищах.
- Директива № 94/62/ЄС щодо упаковки та відходів упаковки, встановлює заходи та вимоги щодо запобігання, повторного використання та відновлення відходів упаковки в державах-членах, держави-члени повинні гарантувати, що упаковка, розміщена на ринку, відповідає основним вимогам, також директива передбачає принцип відповідальності виробника.
- Директива №2019/904/ЄС щодо одноразового пластику має намір скоротити споживання цього типу пластику та в цих цілях запроваджує розширювальну відповідальність виробника, а також закликає держави-члени забезпечити роздільне збирання .
- Директива № 2015/720/ЄС про поліетиленові пакети - це поправка до Директиви щодо упаковки та відходів упаковки (94/62/ЄС), яка була прийнята для боротьби з нестабільним споживанням і використанням легких пластикових пакетів.
- Директива №2006/66/ЄС щодо батарей встановлює правила щодо розміщення на ринку батарей і акумуляторів, а також заборони тих, які містять небезпечні речовини, також містить правила збору, обробки, переробки та утилізації.
- Директива №2012/19/ЄС про відходи електричного та електронного обладнання (WEEE) встановлює зобов'язання окремо збирати WEEE для сортування та переробки, вона встановлює детальні рамки для розширеної

відповідальності виробника та спрямована на надання стимулів для вдосконалення конструкції електричного та електронного обладнання для полегшення переробки.

- Правила перевезення відходів уточнюють процедуру контролю за транспортуванням відходів з метою покращення захисту навколишнього середовища та встановлюють систему контролю за переміщенням відходів, це стосується практично всіх видів відходів, що перевозяться.

- Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням - це міжнародний договір, метою якого є скорочення переміщення небезпечних відходів між країнами [11].

- Директива №2009/125/ЄС про еко дизайн містить загальноєвропейські правила для покращення екологічних показників продуктів, таких як побутова техніка, інформаційні та комунікаційні технології та інженерія, в ній викладаються мінімальні обов'язкові вимоги до енергоефективності цих продуктів.

- Директива №2010/75/ЄС про промислові викиди спрямована на запобігання та контроль впливу промислової діяльності на навколишнє середовище, всі промислові установки, включно зі спалюванням відходів і установками спільного спалювання в ЄС, повинні мати екологічний дозвіл на основі вимог цієї Директиви щодо спалювання відходів та законодавства щодо діоксиду титану[12].

- Положення про статистику відходів створює основу для виробництва статистики управління відходами на рівні ЄС, яка надає ЄС дані для моніторингу реалізації політики Співтовариства щодо утворення, відновлення та видалення відходів.

- Директива №96/59/ЄС про утилізацію поліхлорованих біфенілів і поліхлорованих терфенілів (ПХБ/ПХТ) стосується контрольованої утилізації цих речовин, дезактивації або утилізації обладнання, що містить ПХБ, та/або утилізації використаних ПХБ у порядку повного та остаточного їх усунення [13].

Також є низка спеціалізованих стандартів поводження з відходами окремих видів:

- Директива №2000/53/ЄС про транспортні засоби, що вийшли з експлуатації спрямована на обмеження утворення відходів, що утворюються від транспортних засобів, що вийшли з експлуатації, а також на збільшення повторного використання, переробки та відновлення витрачених транспортних засобів та їх компонентів; встановлює рівень збору для повторного використання, відновлення та переробки [14].

- Директива №2005/64/ЄС про схвалення типу транспортних засобів щодо їх повторного використання, повторної переробки та відновлення вимагає від виробників транспортних засобів дотримуватися мінімальних порогових значень щодо повторного використання, переробки та відновлення компонентів і матеріалів нових транспортних засобів, мета полягає в тому, щоб транспортні засоби були розроблені таким чином, щоб полегшити обробку наприкінці свого життєвого циклу [15].

- Директива №2011/65/ЄС щодо обмеження використання певних небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні вимагає заміни різних важких металів іншими речовинами в новому електричному та електронному обладнанні, яке надходить на ринок.

- Положення про побічні продукти тваринного походження встановлює правила охорони здоров'я щодо побічних продуктів тваринного походження та похідних продуктів, не призначених для споживання людиною.

- Директива №91/271/ЄС про очищення міських стічних вод стосується збору, обробки та скидання міських стічних вод, а також очищення та скидання стічних вод із певних промислових секторів; спрямована на захист довкілля від негативного впливу скидів міських стічних вод[16].

- Директива №86/278/ЄС щодо осаду стічних вод у сільському господарстві регулює використання осаду стічних вод у сільському господарстві для запобігання шкідливому впливу на навколишнє середовище, також встановлює максимальні значення концентрації важких металів.

- Директива № 2006/21/ЄС щодо відходів шахт передбачає заходи, процедури та вказівки для запобігання або зменшення будь-якого негативного впливу на навколишнє середовище та здоров'я людини, спричиненого поводженням з відходами видобувної промисловості.

Забезпечення сталого розвитку та високих екологічних стандартів у регіоні залежить від директив Європейського Союзу щодо екології та поводження з відходами. Вони сприяють гармонізації законодавства та створюють рівні умови для бізнесу, встановлюючи єдині обов'язкові правила для всіх держав-членів.

Зменшення кількості відходів, підвищення рівня їх безпечної переробки та утилізації, запобігання забрудненню навколишнього середовища небезпечними речовинами, очищення стічних вод, захист ґрунтів і водних ресурсів є основними цілями директив. У результаті цього вводяться обмеження на використання шкідливих матеріалів і створюються стандарти та правила для управління різними видами відходів.

Впровадження цих вказівок супроводжується значним модернізацією інфраструктури виробництва та зв'язків, а також впровадженням найкращих технологій, які зараз доступні. Незважаючи на те, що це вимагає значних інвестицій, це сприяє розвитку «зеленої» економіки, спонукає до інновацій і сприяє створенню нових робочих місць.

У довгостроковій перспективі виконання екологічних директив дозволяє досягти істотного зниження негативного впливу на навколишнє середовище, поліпшити якість життя громадян, а також підвищити конкурентоспроможність європейських товарів за рахунок дотримання високих екологічних стандартів.

Таким чином, екологічна політика ЄС, що реалізується через ці директиви, забезпечує збалансований економічний розвиток у поєднанні із захистом природи для нинішнього та майбутніх поколінь.

1.3. Пріоритетність управління відходами за законодавством ЄС.

Політика ЄС щодо поводження з відходами спрямована на зменшення впливу відходів на навколишнє середовище та здоров'я та підвищення ефективності використання ресурсів у Європі. Довгострокова мета полягає в тому, щоб перетворити Європу на суспільство переробки, уникаючи відходів і використовуючи неминучі відходи як ресурс, де це можливо. Мета полягає в тому, щоб досягти значно вищого рівня переробки та мінімізувати видобуток додаткових природних ресурсів. Належне поводження з відходами є ключовим елементом забезпечення ресурсоефективності та сталого зростання європейських економік.

Утилізація та переробка відходів є критично важливими сферами для вирішення екологічних проблем і сприяння сталому розвитку. У Європейському Союзі (ЄС) Рамкова директива 2008/98/ЄС [10] щодо відходів відіграє вирішальну роль у спрямуванні компаній з утилізації та переробки відходів, а також урядів до практик сталого поводження з відходами. Ця директива встановлює ключові цілі та вимоги, спрямовані на зменшення утворення відходів, сприяння переробці та утилізації, а також мінімізацію впливу на навколишнє середовище.

Рамкова директива щодо відходів наголошує на ієрархії відходів, у якій головним пріоритетом є запобігання утворенню відходів, а потім підготовка до повторного використання, переробка, інші форми відновлення та утилізація як крайній засіб. Компанії з утилізації та переробки відходів і уряди повинні узгодити свою практику з цією ієрархією, зосередившись на заходах із запобігання утворенню відходів, таких як сприяння сталим моделям виробництва та споживання, зменшення непотрібної упаковки та заохочення повторного використання продуктів. Уряди можуть підтримувати компанії з утилізації та переробки відходів, впроваджуючи політику, яка стимулює зусилля з запобігання утворенню відходів, наприклад просування моделей

економіки замкнутого циклу та надання підтримки дослідженням і розробкам технологій зменшення відходів [17].

Загалом ієрархія відходів передбачає наступне:

- 1) Профілактика - заходи, вжиті до того, як речовина, матеріал або продукт стали відходами, які зменшують кількість відходів, у тому числі через повторне використання продукції або продовження терміну служби продукції, шкідливий вплив утворених відходів на довкілля та здоров'я людей або вміст шкідливих речовин у матеріалах і виробках.
- 2) Підготовка до повторного використання - перевірка, очищення або ремонт операцій відновлення, за допомогою яких продукти або компоненти продуктів, які стали відходами, готуються таким чином, щоб їх можна було повторно використовувати без будь-якої іншої попередньої обробки.
- 3) Переробка - будь-яка операція з утилізації, за допомогою якої відходи переробляються в продукти, матеріали або речовини, як для первинних, так і для інших цілей; включає повторну обробку органічного матеріалу (наприклад, компостування), але не включає відновлення енергії та повторну обробку в матеріали, які будуть використовуватися як паливо або для операцій засипання.
- 4) Інше відновлення (наприклад, відновлення енергії) - будь-яка інша операція, основним результатом якої є відходи, що служать корисній меті шляхом заміни інших матеріалів, які в іншому випадку були б використані для виконання певної функції, або відходи, які готуються для виконання цієї функції, на підприємстві чи в економіці загалом.
- 5) Утилізація - будь-яка операція, яка не є відновленням, навіть якщо вторинним наслідком операції є регенерація речовин або енергії (наприклад, захоронення, спалювання) [18].

Нова ієрархія кваліфікує як неприйнятні варіанти, що створюють ефекти блокування, які перешкоджають переходу, знищують ресурси та/або є екологічно неприйнятними. Захоронення нестабілізованих відходів, сміття та будь-який вид спалювання або спільного спалювання змішаних відходів, з

киснем або без нього, є варіантами, які мають стати частиною минулого, оскільки вони суперечать порядку денному ЄС щодо декарбонізації та поглинають інвестиції, які мають бути спрямовані на найвищі рівні ієрархії. Ієрархія утилізації відходів у ЄС не є досконалою, але вона добре служить Європі для мінімізації впливу нашої діяльності з утилізації відходів на навколишнє середовище [19].

1.4. Організація належного управління відходами у країнах Європи.

Важливим є розгляд окремих стратегій держав різних частин Європи щодо організації належного управління відходами.

Розпочати слід з найяскравішого прикладу – Німеччини. Німеччина визнана світовим лідером у переробці відходів. Її система поводження з відходами та політика сортування проклали шлях для інших країн до впровадження більш екологічних практик, коли мова заходить про утилізацію та збір сміття.

За останні два десятиліття Німеччина прийняла низку стратегій, таких як політика обов'язкового сортування сміття та надзвичайно ефективна схема відшкодування депозитів, які значно покращили управління відходами та збільшили рівень переробки. Країна також запровадила так звану «Energiewende», дорожню карту переходу до низьковуглецевої та відновлюваної енергії та формування громадської думки щодо важливості екологічно безпечного поводження з відходами.

Німеччина прийняла три основні політики, які змінили систему поводження з відходами на краще. Вони базуються на принципі «забруднювач платить». У цьому випадку виробники та приватні підприємства також несуть відповідальність за усунення відходів та покриття витрат.

Найважливішими аспектами стратегії з організації управління відходами в Німеччині є:

1) Закон про упаковку (1991)

Завдяки Закону про упаковку Німеччина була першою країною, яка запровадила обов'язкові вимоги до виробників щодо переробки та відновлення товарної упаковки. У 2019 році Закон було замінено Законом про упаковку, який містить нові, більш амбітні показники переробки та цілі і подальші важливі правила для більш прозорості та економічної конкуренції. Обов'язкові збори за переробку для виробників та дистриб'юторів упаковки залишаються в силі. Однак для того, щоб працювати, німецькі компанії тепер також повинні бути внесені до Реєстру упаковки Центрального агентства, до якого вони регулярно повідомляють про масу та матеріали своєї продукції [20].

2) Система зелених крапок (1991)

Ще одна віха була досягнута після того, як уряд Німеччини прийняв систему зелених крапок, змусивши виробників розміщувати зелену етикетку поза упаковкою, яка вказує на те, що вона повинна бути прийнята підприємствами з переробки. Щоб скористатися системою маркування, виробники сплачують комісію Dual System Germany, державно-приватному партнерству зі збору відходів, заснованому приблизно в той же час, що дозволяє приватним компаніям забирати побутову упаковку паралельно з уже існуючими муніципальними системами збору відходів. Ця стратегія вважається лідером Європейської схеми зелених крапок, яку з тих пір прийняли понад 130 000 компаній у 23 європейських країнах із надзвичайно позитивними результатами. Сьогодні понад 460 мільярдів упаковок позначено знаком Green Dot [20].

3) Закон про замкнутий цикл речовин і управління відходами (1996) [21]

Закон всебічно розширив політику, включену до Закону про упаковку, вимагаючи від тих, хто виробляє, продає та споживає товари, нести відповідальність за уникнення, повторне використання, переробку та екологічно безпечну утилізацію відходів, що виникають. Це спонукало підприємства радикально переглянути свою виробничу систему,

переконавшись, що більшість продуктів виробляється з матеріалів, які можна переробити, а також просувати маловідходну продукцію та витіснити відходи екологічно безпечним способом. До Закону були внесені зміни в 2012 році, коли Німеччина прийняла Закон про циркулярну економіку, який встановив юридично обов'язкові заходи з боку виробників і дистриб'юторів для сприяння відповідальності виробників. Поступово були встановлені правила щодо транспортних засобів, електричних та електронних пристроїв, акумуляторів і масла.

4) Наприкінці 2019 року федеральний уряд Німеччини ввів заборону на пластик та поліетиленові пакети шляхом внесення поправки до статті 5 Закону про упаковку, а в контексті Плану дій ЄС щодо економіки замкнутого циклу країна також запровадила суворіші правила щодо одноразового пластику, що забороняє виробникам виробляти, а також імпортувати цей тип пластику[20]. Вищезазначена політика дала надзвичайно позитивні результати та показала підвищення рівня переробки, одночасно зміцнюючи розуміння та прийняття культури переробки серед громадськості. Це також спонукало місцеві органи влади прийняти суворіші правила, а компанії – встановити жорсткі стандарти переробки.

Дуже цікавим та доволі позитивним є досвід Фінляндії в управлінні відходами. Система управління відходами у Фінляндії розвивалася в тісній співпраці між муніципалітетами, приватними компаніями, які займаються переробкою відходів, і організаціями, які відповідають за відповідальність виробників. Фінляндія за відносно короткий проміжок часу перейшла від збору відходів і їхнього скидання на звалища до повторного використання відходів як сировини та енергії. Розвиток технологій розширив можливості поводження з відходами, і переробка відходів у багатьох випадках стала прибутковим бізнесом [22].

Розвиток циркулярної економіки є одним із пріоритетів політики Фінляндії та ЄС. Циркулярна економіка – це нова економічна модель, основною метою якої є збереження природних ресурсів та ефективне та стале

використання матеріалів. Уже в 2016 році Фінляндія опублікувала першу в світі дорожню карту для економіки замкнутого циклу, а в 2021 році – стратегічну програму просування економіки замкнутого циклу. Метою програми є започаткування змін, які мають створити основу нової економіки до 2035 року. Перехід до нової моделі вимагатиме розвитку нових форм співпраці, інновацій та зміни ставлення до відходів, а отже створює нові моделі роботи та стійкий бізнес.

Фінська система управління відходами базується на комплексному підході. Стале поводження з відходами – це поєднання законодавства, нормативних вказівок і заходів контролю, практик і стимулів, спрямованих на активізацію роздільного збору відходів, технологій та екологічної освіти. Усі ці елементи доповнюють один одного, роблячи можливим перетворення відходів на ресурс для циркулярної економіки [22].

Не менш цікавою є політика Іспанії стосовно організації управління відходами. Іспанія використовує різноманітні стратегії для ефективного вирішення питання поводження з відходами. Ці стратегії розроблено для мінімізації впливу на навколишнє середовище, сприяння принципам циклічної економіки та забезпечення того, щоб відходи розглядалися як ресурс, де це можливо. Основні стратегії включають:

- 1) Запобігання утворенню відходів: це передбачає дії щодо зменшення кількості та небезпеки утворених відходів. Іспанія заохочує розробку та виробництво товарів, які є довговічними, підлягають ремонту та легше переробляються.
- 2) Переробка: в країні введено системи розділення та збору вторинної сировини, наприклад паперу, скла та пластику. Кампанії з підвищення обізнаності громадськості пропагують важливість переробки як для домогосподарств, так і для підприємств.
- 3) Відходи в енергію: відходи, які не підлягають вторинній переробці, часто перетворюються на енергію, зменшуючи використання звалищ і виробляючи

електроенергію або тепло. Ця стратегія підтримує ширші цілі Іспанії щодо сталого енергетичного розвитку.

4) Правила: Іспанія вводить суворі правила щодо утилізації відходів, щоб забезпечити безпечне та екологічне поводження з відходами. До них входять штрафи за недотримання законодавства щодо поводження з відходами [23].

Також звернемо увагу на такі ключові моменти політики управління з відходами в Іспанії:

- Утилізація муніципальних відходів: місцеві муніципалітети несуть відповідальність за збір, обробку та реалізацію політики щодо поводження з побутовими та громадськими відходами.
- Відходи будівництва та знесення: Іспанія використовує правила та інноваційні технології, щоб мінімізувати вплив відходів будівництва та знесення, сприяючи повторному використанню та переробці.
- Еволюція управління електронними відходами: Іспанія досягла прогресу в утилізації електронних відходів, запровадивши схеми повернення та передові технології переробки, щоб вирішити проблеми електронного сміття.
- Поводження з радіоактивними відходами: Суворо регулюється суворою політикою щодо безпечного захоронення та довгострокового зберігання радіоактивних матеріалів відповідно до міжнародних вказівок.

Утилізація відходів в Іспанії відіграє вирішальну роль у підході країни до екологічної стійкості та ефективного використання ресурсів. Запроваджені стратегії та політика спрямовані на зменшення утворення відходів, сприяння переробці та поводження з відходами екологічно безпечним способом [23].

Розглянемо ще лідерів:

Швеція вважається однією з найбільш передових країн у сфері поводження з відходами та лідером з переробки побутового сміття в Європі. Екологічна політика тут реалізується дуже послідовно протягом багатьох десятиліть.

Система роздільного збору побутових відходів діє в Швеції ще з 1990-х років. Зараз у всіх муніципалітетах встановлені контейнери для роздільного збору як мінімум чотирьох фракцій: пластику, паперу, металу та склобою.

Також організовано збір органічних харчових відходів, небезпечних відходів, електроприладів тощо.

Рівень переробки побутових відходів у Швеції є одним з найвищих у світі і сягає близько 49%. Ще 49% відходів спалюється на спеціалізованих сміттєспалювальних заводах з виробництвом енергії (тепла та електрики). Таким чином, на сміттєзвалища вивозиться лише близько 2% сміття.

На спеціальних переробних підприємствах побутові відходи сортуються, спресовуються та перетворюються на вторинну сировину - пластикові гранули, металобрухт, целюлозну масу тощо. Швеція є одним зі світових лідерів з експорту цих видів переробленої сировини.

Компостування органічних відходів теж широко практикується як у домогосподарствах, так і на спеціалізованих підприємствах. Отриманий компост використовується у сільському та міському господарствах.

Окрім високого рівня екологічної свідомості населення, такі результати досягнуті завдяки запровадженню податку на сміттєспалювання та заборони на захоронення сортованих відходів, а також потужної інфраструктури для переробки.

Отже, Швеція є яскравим прикладом того, як країна-член ЄС за кілька десятиліть системної роботи змогла досягти видатних результатів у сфері поводження з побутовими відходами відповідно до найвищих екологічних стандартів [24].

Для прикладу також слід розглянути Австрію, як країну, яка є один з лідерів з управління побутових відходів:

Австрія демонструє одні з найвищих показників переробки та утилізації побутових відходів у Європейському Союзі. Загальний рівень переробки сягає близько 58%.

В країні діє жорстка система роздільного збору сміття з сортуванням на кілька фракцій: папір, пластик, скло, метали, органічні відходи. У багатьох муніципалітетах існує окремий збір небезпечних відходів.

Органічні відходи ретельно збираються для компостування та виробництва біогазу. Австрія є лідером серед країн ЄС за часткою енергії, що виробляється з відходів.

Вивіз на сміттєзвалища суворо регламентується. Обсяг захоронення непереробних відходів не перевищує 3% від загального обсягу.

Для стимулювання громадян до роздільного збору та переробки застосовуються податки та збори, а також компенсації від систем розширеної відповідальності виробників.

У законодавстві Австрії встановлено високі цілі з переробки відходів упаковки. Діють системи зворотного депозиту за тару та збору вторинної сировини від населення.

Важливу роль у досягненні такого високого рівня переробки відходів відіграє інформаційно-просвітницька робота з громадянами, екологічні кампанії та освіта з раннього віку.

В Австрії створено потужну інфраструктуру сортувальних, переробних та інших підприємств для утилізації різних видів відходів. Також іде активний експорт небезпечних та специфічних відходів на спеціалізовані заводи в інших країнах.

Таким чином, Австрія значною мірою виконала основні директиви ЄС у цій сфері і є одним з європейських лідерів з практичної імплементації циклічної економіки та систем управління побутовими відходами [25].

Аналізуючи п'ять абсолютно різних держав з різних частин Європи можна дійти висновку, що в країнах Європи є єдина мета – збереження безпечного та здорового навколишнього середовища, для досягнення якої держави впроваджують різні стратегії поводження та організації управління з відходами зі своїми власними особливостями та інноваціями.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття та класифікація відходів як об'єкт правового регулювання.

«Прокляття нашого часу» – з такою характеристикою тема відходів, що виробляються людством, дедалі частіше подається у науковій літературі та ЗМІ, у доповідях міжнародних організацій та на екологічних форумах. Накопичення відходів як «неусувний наслідок цивілізаційного процесу» перетворюється на глобальну проблему і стає прямою і дедалі небезпечнішою загрозою навколишньому середовищу та громадському здоров'ю у більшості країнах світу, і Україна – не виняток.

Державна політика України приділяє все більше уваги захисту навколишнього середовища, в тому числі і стосовно поведження з відходами. Перш за все слід розглянути закріплення поняття «відходи» а також визначити їх класифікацію відповідно до українського законодавства.

Правову основу регулювання поведження з відходами в Україні становлять здебільшого наступні правові акти:

- Закон України «Про управління відходами» [26]
- Закон України «Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поведження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення» [27]
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів» [28]
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виявлення обліку безхазяйних відходів» [29]
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів» [30]

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів» [31]
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2023 року» [32]
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року» [33]
- Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів» [34]
- Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання поводження з побутовими відходами в особливих умовах» [35]
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження регіональних планів управління відходами» [36]
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення, погодження та затвердження місцевих планів управління відходами» [37]

Одним із найважливіших нормативно-правових актів стосовно поводження з відходами в Україні є Закон України «Про управління відходами» [26], який визначає правові, організаційні, економічні засади діяльності щодо запобігання утворенню, зменшення обсягів утворення відходів, зниження негативних наслідків від діяльності з управління відходами, сприяння підготовці відходів до повторного використання, рециклінгу і відновленню з метою запобігання їх негативному впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. Стаття 1 цього Закону надає тлумачення різних понять, звернемо увагу на поняття:

- відходи - будь-які речовини, матеріали і предмети, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися
- побутові відходи - змішані та/або роздільно зібрані відходи від домогосподарств, включаючи відходи паперу, картону, скла, пластику, деревини, текстилю, металу, упаковки, біовідходи, відходи електричного та електронного обладнання, відходи батарей та акумуляторів, небезпечні

відходи у складі побутових, великогабаритні та ремонтні відходи, а також змішані та/або роздільно зібрані відходи з інших джерел, якщо ці відходи подібні за своїм складом до відходів домогосподарств.

- побутові відходи не включають відходи промисловості, сільського і лісового господарства, рибальства та аквакультури, резервуарів для септиків, каналізаційних мереж та відходи їх оброблення, включаючи осад стічних вод, транспортні засоби, строк експлуатації яких закінчився, відходи будівництва та знесення, медичні відходи .

Зазначимо також статтю 7 Закону України «Про управління відходами», яка передбачає поділ відходів на два класи:

- 1) небезпечні відходи;
- 2) відходи, що не є небезпечними.

Класифікація відходів здійснюється відповідно до Національного переліку відходів і Порядку класифікації відходів з урахуванням Переліку властивостей, що роблять відходи небезпечними. Національний перелік відходів і Порядок класифікації відходів затверджуються Кабінетом Міністрів України, а також національний перелік відходів підлягає перегляду кожні три роки [38][39].

Загалом Національний перелік відходів складається із 20 груп відходів:

1) групи 01—12 охоплюють відходи, що походять із різних галузей промисловості та/або процесів виробництва:

01 Відходи, що утворюються під час розвідки, видобування корисних копалин та розробки кар'єрів, їх фізичного та хімічного оброблення

02 Відходи сільського та лісового господарства, садівництва, мисливства, рибальства та аквакультури, виробництва та переробки харчових продуктів

03 Відходи оброблення деревини та виробництва панелей і меблів, целюлози, паперу та картону

04 Відходи шкіряної, хутрової та текстильної промисловості

05 Відходи очищення нафти та природного газу, піролізу вугілля

06 Відходи процесів неорганічної хімії

07 Відходи процесів органічної хімії

08 Відходи виробництва, приготування, постачання та використання покриттів (фарб, лаків та склоемалей), клеїв, герметиків та друкарських чорнил

09 Відходи фотографічної діяльності

10 Відходи термічних процесів

11 Відходи від хімічної обробки поверхні і покриття металів та інших матеріалів; гідрометалургії кольорових металів

12 Відходи, що утворюються під час формування та фізичної і механічної поверхневої обробки металів та пластмас

2) групи 13—15 охоплюють відходи, що утворюються в результаті використання різних матеріалів і речовин:

13 Відходи нафтопродуктів та рідкого палива (крім харчових олій, а також тих, які зазначені у групах 05, 12 і 19)

14 Відходи органічних розчинників, холодоагентів та пропелентів (крім зазначених у групах 07 і 08)

15 Відходи упаковки; абсорбенти, обтиральне ганчір'я, фільтрувальні матеріали та захисний одяг, не зазначені в інших групах

3) групи 17—19 охоплюють відходи, що походять із різних галузей промисловості та/або процесів виробництва:

17 Відходи будівництва та знесення (включаючи ґрунт, знятий із забруднених ділянок)

18 Відходи, пов'язані з медичним обслуговуванням людей і тварин та/або проведенням відповідних досліджень (крім кухонних та ресторанних відходів, не пов'язаних безпосередньо з медичним обслуговуванням)

19 Відходи з об'єктів оброблення відходів, окремих установок з очищення стічних вод та підготовки води, призначеної для споживання людьми, та води для промислового використання

4) група 16 охоплює відходи, які не зазначені в інших групах Національного переліку відходів

5) група 20 охоплює побутові відходи (відходи домогосподарств та подібні відходи комерційних організацій, промислових підприємств, установ тощо), включаючи окремо зібрані фракції [26].

Говорячи ж про класифікацію відходів, вона проводиться на основі:

1) відомих фактів про вміст і складові відходів, інформації про продукцію, паспорта безпеки;

2) наявності небезпечних речовин або компонентів із вмістом небезпечних речовин;

3) визначення небезпеки за кожною властивістю ;

4) опису діяльності, в результаті якої утворилися відходи;

5) опису процесу, дії або процедури, в результаті яких утворилися відходи;

6) визначення кількості фракцій, з яких складаються відходи [38].

Результати проведення класифікації відходів вносяться власниками, утворювачами відходів, крім утворювачів відходів домогосподарств, та суб'єктами господарювання у сфері управління відходами до інформаційної системи управління відходами.

Результати проведення класифікації відходів підлягають перегляду у разі зміни технологічних процесів виробництва.

2.2. Ієрархія поводження з відходами.

Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати Директиву 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року про відходи та скасування деяких Директив. Саме на принципах цього документу слід вибудувати профільне українське законодавство. При цьому важливо, щоб імплементация стосувалася всіх положень Директиви. Інакше ми матимемо часткове недосконале регулювання, яке не призведе до позитивних

результатів. Іншими словами, слід збалансувати інтереси всіх зацікавлених осіб, ставлячи перед собою мету охорони довкілля та скеровуючи політику в цій галузі у сторону циркулярної економіки.

Головним принципом Директиви є впровадження ієрархії поводження з відходами. Тобто на рівні законодавства визначається пріоритетний для захисту довкілля порядок поводження у усіма видами відходів. Відхилення є можливими, але обґрунтованими.

Ієрархія у сфері відходів передбачає послідовність дій, спрямованих на керування відходами з метою максимального збереження ресурсів та мінімального видалення залишкових (змішаних) відходів на сміттєзвалище чи полігон. Цей термін вперше з'явився у Законі України «Про управління відходами» [26] Стаття 4 Закону передбачає наступне:

- Ієрархія управління відходами впроваджується центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями з метою (у порядку пріоритетності):

- 1) запобігання утворенню відходів;
- 2) підготовки відходів до повторного використання;
- 3) рециклінгу;
- 4) відновлення відходів (у тому числі виробництва енергії);
- 5) видалення відходів [40].

- Підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить до утворення відходів, забезпечують дотримання ієрархії управління відходами шляхом:

- 1) планування та здійснення своєї діяльності таким чином, щоб запобігати утворенню відходів, зменшувати їх утворення, запобігати їх негативному впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище під час проектування продукції, її виробництва, під час і після використання продукції;

2) здійснення відновлення відходів, утворенню яких не вдалося запобігти, забезпечуючи підготовку відходів до повторного використання, рециклінг або проведення інших операцій з відновлення, включаючи виробництво енергії;

3) видалення лише тих відходів, що непридатні з технологічних чи економічних причин до рециклінгу або інших операцій з відновлення відходів.

Розглянемо окремо способи впровадження та досягнення етапів ієрархії поводження з відходами.

Перший етап - Запобігання утворенню відходів. У країнах ЄС практикується впровадження окремих програм запобіганню утворенню відходів. Це може бути пакет документів під загальною назвою, наприклад, План управління відходами. Різні країни обирають різні шляхи. Зокрема, Італія, Литва, Нідерланди, Португалія, Іспанія мають окремі програми запобіганню утворенню відходів. Австрія, Бельгія, Фінляндія, Угорщина, Латвія включили такі програми до Планів управління відходами. У Швеції – це частина національної екологічної програми [24].

На підтримку цього рівня діє Закон України «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України» [41]. Але самі лише заходи щодо пакетів не можуть вирішити проблеми засмічення та генерування великої кількості залишкових відходів. На цьому етапі ефективно допоможе впровадження багаторазових альтернатив одноразовим товарам: багаторазові засоби дитячої та жіночої гігієни, купівля у свою багаторазову тару тощо. Ефективним рішенням на цьому етапі є також залученість виробників через механізм розширеної відповідальності бізнесу та перехід на продукцію без пакування та систему її продажу, наприклад, впровадження автоматів для продажу молока на розлив тощо.

Цей етап дуже важливий, оскільки превентивні заходи допоможуть громаді витратити менше коштів на подальші операції з відходами. І на сьогодні в Україні є реалізовані громадськими та бізнесовими організаціями

показові пілотні приклади із запобігання, наприклад, ZeroCup, Екохаб, Lvivsmartfood, крамниці та товари без пакування [40].

Другий етап - підготовка відходів до повторного використання. Для правильного прийняття рішень держави мають володіти даними щодо повторного використання речей. Прикладом орієнтованих на споживачів заходів, може бути створення у Польщі центрів, до яких люди приносять вживані речі які в подальшому продаються або ж надаються безкоштовно людям, які їх потребують. У Великій Британії у супермаркетах передбачені місця, куди кожен може принести вживані поліетиленові пакети, а той, кому вони потрібні, може взяти їх собі.

Згідно з визначенням Закон України «Про управління відходами», «підготовка відходів до повторного використання — проведення операцій з відновлення (перевірка, очищення або ремонт), після яких речовини, предмети та/або їх складові (компоненти), які були відходами, можуть бути використані повторно без будь-якого іншого оброблення». Такими операціями з відновлення можуть бути, наприклад, збір одягу та взуття, благодійні крамниці, реюз-можливості, ремонт, апсайклінг, а також — в рамках розширеної відповідальності виробника — впровадження редизайну пакування продукції, впровадження системи заставної тари для повернення багаторазового пакування, наприклад, скла та у деяких випадках пластикової пляшки [42].

Третій етап – рециклінг (переробка). Перероблення - операція, коли відходи переробляються в продукти, матеріали або речовини для первинної чи іншої мети. Для забезпечення перероблення відходів мають бути законодавчо закріплені конкретні цілі, які міститиме національне законодавство. Так, підготовка до повторного використання та перероблення відходів, принаймні таких як папір, метал, пластик та скло з домогосподарств та, за можливості, з інших джерел, якщо потоки відходів подібні до відходів з домогосподарств, має бути збільшена. Шлях до досягнення високих показників має бути

закріплений у стратегічних документах країни, виходячи із кожного виду матеріалу.

Рециклінг — передбачає роздільне збирання з подальшим переробленням:

- біовідходів;
- небезпечних відходів;
- медичних відходів;
- відходів, що придатні до відновлення;
- відходів будівництва та демонтажу [43].

Заборонено змішувати роздільно зібрані відходи, а також спалювати відходи, які придатні до відновлення. Впровадження принципу «плати за те, що викидаєш» є ефективним механізмом та стимулом до максимально якісного роздільного збору з метою зменшення кількості змішаних відходів, за вивезення яких встановлено високий тариф. Якісне роздільне збирання відходів пакування забезпечується впровадженням розширеної відповідальності виробника. Комунальні відходи мають проходити етап сортування на сортувальних лініях та перероблятися на заводах з рециклінгу. Перероблення роздільно зібраних відходів забезпечують відповідні підприємства. На цьому етапі ієрархії поводження з відходами має робитися все можливе для максимального виокремлення та скерування на перероблення ресурсоцінної сировини і одночасного зменшення кількості відходів, що йдуть на видалення чи захоронення.

Коли переробка (рециклінг) неможливі – застосовуються інші види утилізації відходів, у т.ч. операції із відновлення енергії чи перероблення на матеріали, що будуть використовуватися як паливо або матеріали для зворотнього заповнення [43].

Четвертий етап - відновлення відходів. Згідно з Законом України «Про управління відходами», це «операція, у результаті якої відходи використовуються для корисних цілей, замінюючи матеріали, які мали бути використані для виконання певної функції або які підготовлені для виконання

цієї функції на підприємстві чи в іншій господарській діяльності». До такого типу керування відходами належать:

- відновлення енергії — виготовлення палива з відходів (RDF, SRF) та спалювання відходів із виробництвом енергії;
- піроліз та газифікація, у яких компоненти відходів використовуються як каталізatori;
- зворотне заповнення — операція відновлення, у результаті якої придатні для цього інертні відходи використовуються для заповнення гірничих виробок (порожнин) або рекультивації порушених земель, замінюючи при цьому матеріали, які не є відходами, за умови, що такі відходи використовуються в кількості, достатній для досягнення виключно цих цілей [42].

Перелік усіх операцій з відновлення відходів наведено в додатку 2 до Закону.

I, нарешті, п'ятий етап - видалення відходів. Видалення (захоронення) відходів — операція, що не є відновленням відходів, навіть якщо одним із наслідків такої операції є використання речовин або енергії. Окрім розміщення на поверхні чи у товщі землі, зокрема захоронення, у Законі України Про управління відходами наведений перелік дозволених операцій з видалення. Ця операція керування відходами має бути найдорожчою — досвід ЄС показує, що економічні інструменти та обмежувальні вимоги законодавчого рівня працюють дуже ефективно. Для досягнення мети зі зменшення кількості відходів, які мають бути захоронені, утворювачі відходів (місто, громада, установа, споживачі) мають бути максимально активними на попередніх етапах у піраміді ієрархії.

У різних країнах – різні відсотки захоронення побутових відходів. Ті держави, що почали розбудовувати свою систему управління відходами раніше, досягли низького відсотку захоронення (у Швеції цей показник становить менше 1%) інші середнього (Польща – 44%).

Україна ж захоронює близько 95% утворюваних відходів. При цьому ми

маємо також жахливий стан сміттєзвалищ – з 5,5 тис. сміттєзвалищ 1339 не відповідають нормам екологічної безпеки (24,4%) і лише на 104 полігонах дотримано вимог державних будівельних норм. Разом з тим, плата за захоронення відходів є надзвичайно малою – найменша у Волинській області – 1,3 євро/т., найбільша у Запорізькій області - 5,3 євро/т., а в середньому по Україні це 2,4 євро/т. Зрозуміло, що з такою платою за захоронення немає стимулу розвивати інші складові ієрархії поводження з відходами.

Відповідно до цього, Закон України Про управління відходами, запровадивши ієрархію поводження з відходами, відкрив нову ланку для державної політики з управління відходами, яка потребує розвитку та узгодження з загальноєвропейськими стандартами.

Також слід розглянути державну політику України у сфері поводження з відходами відповідно до пріоритетів та цілей Європейського зеленого курсу [44]. В розрізі цього питання можна виділити наступне:

1) В Україні встановлено індикатор для зменшення кількості необроблених змішаних відходів і звалищ, хоча цільового індикатора наразі немає. У Європі цей індекс є суворішим і спрямований на обробку всіх відходів, що підлягають переробці, і зменшення кількості відходів, які не підлягають переробці, та які відправляються на звалище.

2) В Україні в документах державного планування відсутні цілі щодо сприяння безпечним та чистим потокам відходів, а також забезпечення високоякісної переробки відходів.

3) В документах державного планування не приділено уваги обмеженню використання одноразових речей, в тому числі із пластика.

4) Норма, що зазначена в українських документах державного планування, є значно слабшою щодо обсягів роздільного збору, крім того немає деталізації чи ця норма стосується всіх відходів упаковки із пластику, чи саме ПЕТ-пляшок.

5) Європейський зелений курс передбачає, але в документах державного планування України не передбачається наступне:

- Надання можливостей для споживачів та постачання їх можливостями для економії коштів
- Просування «права на ремонт» та розгляд похідних прав, таких як права на доступ запасних запчастин, чи доступу до ремонту, а у випадку електронних приладів – до послуг по модернізації
- Щодо електронних приладів – пропагування продовження життя товару
- Зменшення відходів упаковки та усунення надмірного упакування, через заходи по запобіганню утворення відходів;
- Керування дизайном для повторного використання та більшої переробки упакування, включаючи обмеження щодо деяких упакувальних матеріалів для певних застосувань, особливо коли є доступні альтернативні товари чи системи, що можна повторно використати, або певні споживчі товари можуть використовуватися без упакування;
- Зменшення складних матеріалів для упакування, включаючи кількість матеріалів та полімерів, що використовуються.
- Створення умов для доступності питної води у громадських місцях, що скоротить кількість відходів пляшок та зменшення обсягу бутильованої води та упакування.
- Збільшити прийом переробленого пластика через обов'язкові норми щодо вмісту переробленого пластику.
- Зменшення попадання мікропластику в довкілля, питну воду та продукти
- Використання біопластику, його маркування, базуючись на оцінці, чи використання сировини біопластику призведе до позитивних наслідків для довкілля, скоротить використання викопного палива.
- Застосування моделі сталого виробництва до текстилю, включаючи заходи екодизайну, зменшення хімічних речовин, можливості для переробки, інфраструктура для ремонту та повторного використання.

- Забезпечення принципів циркулярності через весь життєвий цикл будівель, в тому числі кількість матеріалів з переробленої сировини, витривалість будівель та їх елементів та обладнання, підвищення цілей щодо переробки відходів будівництва та знесення, ґрунтів тощо.

- Створення добре працюючого внутрішнього ринку вторсировини.

- Досягнення високих рівнів роздільного збору відходів текстилю, що посилить сортування, повторне використання та переробку текстилю.

Відповідно до цього можна зробити висновок, що державна політика України потребує певних змін у відповідності до Європейського зеленого курсу задля досягнення його цілей стосовно вищеперерахованих аспектів, які не передбачені документами державного планування.

2.3. Розширена відповідальність виробника.

Розширена відповідальність виробника (РВВ) — механізм економічного регулювання, за яким виробник і імпортер товарів мають утилізувати вироблену чи ввезену ними територію країни продукцію наприкінці її життєвого циклу після втрати споживчих свойств. Для виробників (імпортерів) товарів та упаковки встановлюється обов'язок самостійно забезпечити норматив утилізації таких товарів після втрати споживчих властивостей або сплату екологічного збору [45].

Концепція розширеної відповідальності виробників (РВВ) зародилася в 1990х роках. Термін РВВ був запропонований шведським ученим Томасом Ліндквістом і передбачає мінімізацію негативного впливу вироблених товарів на навколишнє середовище шляхом покладання на виробників відповідальності за весь життєвий цикл продукту від його виробництва до кінцевої утилізації.

Підсумковою метою цього механізму є зменшення та поступове зведення до нуля поховання відходів на користь переробки та залучення у вторинний обіг [45].

За формою реалізації є обов'язкові (при невиконанні передбачаються різні штрафи у вигляді сплати екологічних зборів) та добровільні системи РВВ.

За рівнем внутрішньої конкуренції:

- Монопольні системи. У країні діє лише одна організація з РВВ, яка допомагає виробникам виконувати свої зобов'язання.

- Конкурентні системи. Існує кілька таких організацій і держава активно сприяє входу нових організацій у цю сферу для поліпшення якості послуг, що надаються ними.

Існують системи РВВ з повною та частковою відповідальністю.

- Повна. Виробники несуть як фінансову, і операційну відповідальність за систему РВВ, у своїй держава виконує функцію контролю.

- Часткова. Якщо ж у системі передбачається часткова відповідальність виробників, то здебільшого держава несе операційну відповідальність, а фінансові витрати справедливо діляться з виробниками [46].

Складові успішного розвитку національних систем РВВ:

1) Фактори:

- розвинена законодавча база у сфері РВВ та її постійне вдосконалення;

- добре організована система поводження з відходами в країні (у тому числі роздільний збір);

- наявність достатніх потужностей для належної утилізації відходів (переробки, рекуперації);

- чіткий розподіл відповідальності між виробниками та органами влади за ті чи інші категорії відходів.

2) Способи:

- підвищення обізнаності споживачів про товари, які можна здати на переробку та про пункти їх збору;

- ведення обліку виробників товарів, що потрапляють під дію РВВ (реєстр);

- економічні стимули для підприємств (пільги за виробництво та використання екологічної упаковки);
- зобов'язання компаній надавати звіт про обсяги, види відправлених на переробку товарів та пакування;
- система повернення тари (деяких категорій товарів) та заставної вартості;
- механізми забезпечення конкуренції та стимулювання у сфері надання послуг зі збирання та переробки деяких категорій товарів та упаковки.

У процесі дотримання виробниками та імпортерами товарів принципів РВВ відбувається:

- скорочення обсягів відходів, що спрямовуються на полігони;
- скорочення виробничих витрат за рахунок залучення в процес виробництва більш дешевих і досить якісних вторинних матеріальних ресурсів;
- зниження витрат, пов'язаних з негативним впливом підприємства на довкілля (знижувальні коефіцієнти);
- підвищення іміджу компанії серед споживачів та можливість виступати на ринку як відповідальний виробник, націлений на екологічно безпечніше виробництво з дотриманням принципів сталого розвитку.

Концепція розширеної відповідальності виробника (РВВ) походить із законодавства ЄС, зокрема Директиви про упаковку та відходи упаковки. Ця директива встановлює законодавчу базу для управління відходами в Європейському Союзі з метою захисту навколишнього середовища та здоров'я людини. Оскільки Директива не визначає, як РВВ має запроваджуватися державами-членами, практика розподілу обов'язків і витрат на збір і сортування відходів упаковки між зацікавленими сторонами відрізняється.

Оскільки Директива не диктує, як слід запроваджувати розширену відповідальність виробника, практика залежить від країни-члена. Це означає,

що обов'язки та витрати на збір і сортування відходів упаковки відрізняються залежно від системи кожної країни. Розглянемо декілька прикладів [47]:

- У Франції всі виробники, які створюють відходи у Франції, повинні зареєструватися для відходів упаковки. Ви повинні отримати номер UIN, зареєструвавшись в ADEME. Це можна зробити через організацію відповідальності виробника (PRO), яка може нести відповідальність за отримання UIN від вашого імені. Однак спочатку потрібно надати всю інформацію про компанію з підтверджуючими документами та об'ємом використаної тари за рік.

- У Німеччині ви повинні зареєструватися в Центральному реєстрі упаковки (ZSVR) і, залежно від типу продуктів PBB, зареєструватися у відповідному органі, щоб отримати реєстраційний номер. Існує кілька законів щодо певних категорій, як-от VerpackG, ElektroG і BatterieG. Існує також спеціальний реєстр для упаковки LUCID Packaging Register. Усі виробники та роздрібні продавці повинні дотримуватися положень нового Закону Німеччини про упаковку. Це робить правила застосовними до всіх, хто постачає упаковку до Німеччини.

- В Іспанії виробники відповідають за упаковку. Ви повинні виконати такі дії:

* Зареєструйтесь, щоб отримати іспанський податковий номер NIF, якщо у вашій компанії його немає.

* Приєднайтеся до однієї зі схвалених організацій відповідальності виробників (PRO) та отримайте сертифікат членства.

PRO, обраний вашою компанією, допоможе зареєструвати виробників у Міністерстві екологічного розвитку та демографічних проблем Іспанії (MITECO), яке потім надає номер PBB.

* Здійснювати періодичні платежі екооператору, виходячи з його тарифів та обсягів відходів (плата за ліцензію).

* Подавати звіти про кількість упаковки, випущеної на ринок кожного року виробництва.

- У Словаччині закон про упаковку поширюється на виробників і дистриб'юторів щодо імпорту та пакування або наповнення продуктів. Тут вам як виробнику необхідно зареєструватися в Національному реєстрі обов'язкових партій за допомогою Мінприроди, щоб отримати реєстраційний номер (РВВ). Виробники або дистриб'ютори повинні мати контракти на схеми повернення та мінімальний період дії контракту з екооператорами на два роки. Виробники зобов'язані сплачувати ековнески в розмірі, визначеному урядом. Також необхідно подавати квартальну звітність, в тому числі нульові звіти з кількістю упаковки.

Говорячи про впровадження політики розширеної відповідальності виробника в Україні, слід звернутися до Закону України Про управління відходами, стаття 3 якого визначає запровадження розширеної відповідальності виробника однією з основних цілей державної політики у сфері запобігання утворенню та управління відходами. В Україні виробники виконують свої обов'язки колективно або індивідуально. Сама система розширеної відповідальності виробника включає [48]:

1) приймання та/або збирання на всій території України відходів, що утворилися внаслідок використання продукції, а також подальше управління цими відходами та фінансову відповідальність за таку діяльність;

2) інформування утворювачів відходів від продукції, на яку поширюється розширена відповідальність виробника, про заходи, яких вони можуть вживати для запобігання утворенню відходів, про придатність відходів до повторного використання та рециклінгу, про наявні системи для приймання та роздільного збирання відходів, що утворилися внаслідок використання продукції;

3) здійснення заходів для розроблення продукції та її складових (компонентів) з урахуванням мінімізації негативного впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище, запобігання та зменшення обсягів утворення відходів у процесі виробництва та використання продукції, виробництва довговічної продукції, придатної для ремонту та повторного

використання, а також максимального залучення у виробництво вторинної сировини.

Всі системи РВВ у Європі умовно можна поділити на дві групи:

- робота в країні однієї неприбуткової організації колективної РВВ. Саме з такого підходу починала більшість європейських країн. Наразі ця модель збереглася у Фінляндії, Ірландії, Бельгії, Нідерландах, Іспанії, Італії, Чехії.

- створення в країні декількох організацій РВВ. Наприклад, так працює система у Німеччині та Австрії.

Саме схожу модель із Австрією і прагне запровадити Україна. Однак варто враховувати, що за час становлення системи РВВ більшість країн змінювали її модель мінімум 2-3 рази. Поява повноцінної системи РВВ – це розбудова інфраструктури, великі фінансові інвестиції, тому процес буде поступовим. За даними експертів та з врахуванням міжнародного досвіду, для становлення системи РВВ Україні знадобиться близько 7 років.

2.4. Система управління побутовими відходами.

Система управління побутовими відходами в Україні охоплює комплекс заходів, спрямованих на збирання, транспортування, поводження, утилізацію та переробку побутових відходів. Її мета – мінімізувати негативний вплив відходів на довкілля та здоров'я людей, а також сприяти раціональному використанню ресурсів.

Управлінню побутовими відходами присвячений Розділ V Закону України «Про управління відходами» [26]. Загальні вимоги до управління побутовими відходами передбачені статтею 30 цього Закону. Стаття 31 визначає права та обов'язки утворювачів побутових відходів:

- права:

* одержувати у встановленому порядку повну та достовірну інформацію про безпечність об'єктів оброблення побутових відходів;

* самостійно шляхом компостування обробляти біовідходи на присадибних, дачних і садових ділянках згідно з правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства;

- обов'язки:

* укладати договори з виконавцем послуги з управління побутовими відходами та вносити у встановленому порядку плату за послугу з управління побутовими відходами;

* забезпечувати передачу побутових відходів до системи управління побутовими відходами, а побутові відходи, на які поширюється розширена відповідальність виробника, - до системи приймання або роздільного збирання, створеної організаціями розширеної відповідальності виробників;

* забезпечувати у встановленому порядку роздільне збирання відходів за наявності об'єкта оброблення відходів.

Згідно Закону України «Про управління відходами», існує таке розподілення повноважень з управління побутовими відходами:

1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства забезпечує:

- формування та реалізація державної політики у сфері надання послуги з управління побутовими відходами;

- здійснення аналізу, систематизації та оприлюднення інформації у сфері управління побутовими відходами;

- розроблення правил надання послуги з управління побутовими відходами;

- затвердження порядку розроблення, погодження та затвердження інвестиційних програм суб'єктів господарювання у сфері управління побутовими відходами.

2) сільські, селищні, міські ради забезпечують створення пунктів роздільного збирання побутових відходів, а їх виконавчі органи - організацію управління побутовими відходами, відходами будівництва та знесення,

визначення у встановленому порядку суб'єктів господарювання, які здійснюють збирання, перевезення, відновлення та видалення побутових відходів, запровадження роздільного збирання побутових відходів та забезпечення виконання цільових показників щодо підготовки для повторного використання та рециклінгу побутових відходів.

Також Законом передбачається запровадження такої посади, як адміністратор послуги з управління побутовими відходами у територіальних громадах з чисельністю населення понад 500 тисяч осіб рішенням міської, сільської, селищної ради. До діяльності адміністратора належить наступне:

1) забезпечує функціонування муніципальної системи управління побутовими відходами;

2) укладає за дорученням органу місцевого самоврядування договори із суб'єктами господарювання на виконання окремих операцій з управління побутовими відходами;

3) укладає договори із споживачами про надання послуги з управління побутовими відходами;

4) створює єдину інформаційну базу споживачів для здійснення нарахувань за надану послугу з управління побутовими відходами, обліку стану оплати та заборгованості;

5) проводить претензійно-позовну роботу з боржниками та інформаційні заходи щодо дотримання споживачами вимог нормативних документів у сфері управління побутовими відходами;

6) проводить розрахунок середньозваженого тарифу і подає його у встановленому порядку до органу місцевого самоврядування [26].

Також державна політика передбачає такі інструменти управління побутовими відходами:

- пункти роздільного збирання побутових відходів, де здійснюється роздільне збирання відходів текстилю, деревини, великогабаритних та ремонтних відходів, відходів зелених насаджень, небезпечних відходів у складі побутових відходів, відходів паперу, картону, металу, пластику, скла,

електронного та електричного обладнання, батарей та акумуляторів, інших видів відходів;

- інвестиційні програми у сфері управління побутовими відходами, які розробляються для реалізації заходів з оновлення основних фондів, будівництва, реконструкції, модернізації, технічного переоснащення об'єктів оброблення побутових відходів; джерелами фінансування інвестиційної програми є кошти, отримані суб'єктом господарювання від провадження господарської діяльності, за рахунок яких здійснюється фінансування заходів інвестиційної програми;

- виконання цільових показників щодо підготовки до повторного використання та рециклінгу побутових відходів, встановлюються такі цільові показники щодо підготовки до повторного використання та рециклінгу побутових відходів:

- 1) до 2025 року - не менше 10 % їх маси;
- 2) до 2030 року - не менше 20 % їх маси;
- 3) до 2035 року - не менше 25 % їх маси;
- 4) до 2040 року - не менше 35 % їх маси [26].

Система управління побутовими відходами в Україні має такі основні компоненти:

- Збирання та транспортування, тобто відходи збираються у житлових будинках, установах, на вулицях та в інших місцях їх утворення. Потім їх транспортують до місць переробки або утилізації. Сортування - відходи можуть сортуватися за типом матеріалу (папір, пластик, метал, скло, органічні відходи тощо) перед їх переробкою або утилізацією.

- Переробка, тобто відходи, які можна переробити, перетворюються на нову продукцію. Наприклад, папір можна переробити на картон, пластик – на нові пластикові вироби, а скло – на нові скляні вироби.

- Утилізація відходів, які не можна переробити, вони утилізуються на спеціальних звалищах або спалюються в енергогенних установках.

- Зменшення утворення відходів також є важливим компонентом системи управління побутовими відходами вживання заходів щодо зменшення утворення відходів. Це може включати використання багаторазових товарів, компостування харчових відходів та відмову від одноразових виробів.

В Україні вживаються заходи для покращення системи управління побутовими відходами. Також ведеться робота з підвищення обізнаності населення про проблему відходів.

Одним із заходів можна вважати створення РВВ, проте це більше як економічний чинник, оскільки РВВ покладає на виробників певних товарів відповідальність за управління відходами цих товарів після закінчення їх терміну служби. Це стимулює виробників розробляти продукцію, яка легше переробляється або повторно використовується, а також створювати системи збирання та переробки відходів. Також важливо зазначити, що Україна співпрацює з країнами Східної Європи, тому що вони мають схожі проблеми з управлінням відходами. Ця співпраця включає в себе обмін інформацією та досвідом, спільні проекти та координацію політики.

Система управління відходами – це спільна відповідальність держави, виробників, споживачів, та громадськості. Кожна людина може і має змогу робити свій внесок у покращення цієї системи, сортуючи відходи, зменшуючи їх утворення та підтримуючи екологічні ініціативи.

2.5. Контроль та юридична відповідальність за порушення законодавства України у сфері управління відходами.

Ефективне управління відходами є критично важливим для захисту довкілля та здоров'я людей. В Україні контроль та юридична відповідальність за дотриманням законодавства у цій сфері відіграють значну роль у запобіганні негативним наслідкам від неправильного поводження з відходами. Говорячи про контроль за дотриманням законодавства України у сфері управління відходами, слід звернутися до Закону України «Про управління

відходами» [26]. Розділ VII цього Закону - Ліцензійна, дозвільна системи та інформаційне забезпечення у сфері управління відходами, стаття 41 передбачає наступне: суб'єкти господарювання, які мають намір здійснювати або здійснюють діяльність у сфері оброблення відходів, зобов'язані створити обліковий запис в інформаційній системі управління відходами та внести до системи визначені законодавством необхідні відомості; а також зобов'язані отримати дозвіл на здійснення операцій з оброблення відходів до початку своєї діяльності. Згідно статті 43, транскордонне перевезення відходів здійснюється на підставі письмової згоди (повідомлення), що надається безоплатно центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління відходами, до запланованої суб'єктом господарювання дати їх першого перевезення, протягом 60 календарних днів з дня звернення заявника.

Крім того, існує система ліцензування господарської діяльності з управління небезпечними відходами. Відповідно така діяльність здійснюється суб'єктами господарювання на підставі ліцензії, що видається в порядку, встановленому Законом України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [53], з урахуванням особливостей, визначених цим Законом, та відповідно до ліцензійних умов здійснення господарської діяльності з управління небезпечними відходами.

Також згідно Закону України «Про управління відходами» [26], передбачаються наступні інструменти контролю за управлінням відходами:

1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління відходами, створює та адмініструє інформаційну систему управління відходами, яка ведеться у вигляді електронної бази даних;

2) суб'єкти господарювання, які в результаті господарської діяльності є утворювачами та/або власниками відходів, зобов'язані вести облік за обсягом, кодом і найменуванням, джерелами утворення відходів, здійсненням операцій з управління відходами;

3) запроваджено подання звітності суб'єктами господарювання до інформаційної системи управління відходами, така звітність здійснюється шляхом заповнення електронної звітної форми з використанням електронного цифрового підпису.

Стосовно відповідальності, як правило, перш за все слід звернутися до Закону України «Про управління відходами» [26]. Розділ IX цього закону - Відповідальність за порушення законодавства у сфері управління відходами. Згідно статті 57 цього Закону, особи, винні за порушення у сфері управління відходами, несуть відповідно до закону дисциплінарну, адміністративну, адміністративно-господарську, цивільну чи кримінальну відповідальність за:

- 1) здійснення операцій у сфері управління відходами без відповідного дозволу на здійснення таких операцій або недотримання умов дозволу;
- 2) порушення встановленого порядку подання декларації про відходи або неподання такої декларації;
- 3) порушення правил ведення обліку утворення відходів та операцій з управління відходами;
- 4) порушення строків та/або порядку подання звітності про утворення, збирання, перевезення та оброблення відходів;
- 5) порушення вимог щодо передачі відходів суб'єктам господарювання у сфері управління відходами;
- 6) порушення встановленого порядку управління відходами, що призвело до негативного впливу на здоров'я людей, забруднення навколишнього природного середовища та завдало економічних збитків;
- 7) порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок та виробництв з оброблення відходів, полігонів для захоронення відходів;
- 8) порушення порядку ввезення в Україну, вивезення і транзиту відходів через територію України;
- 9) невиконання розпоряджень органів, що здійснюють державний контроль і нагляд за операціями з управління відходами та за місцями їх збирання та оброблення;

10) приховування, викривлення або відмову від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпечності утворення відходів та управління ними, у тому числі про аварійні скиди відходів та їх наслідки;

11) несплату або несвоєчасну сплату екологічного податку за розміщення відходів;

12) невиконання цільових показників щодо підготовки відходів до повторного використання, рециклінгу, іншого матеріального відновлення, включаючи зворотне заповнення .

Розглянемо окремі види відповідальності за порушення законодавства України у сфері управління відходами:

1) Дисциплінарна: До дисциплінарної відповідальності притягуються особи, які у разі порушення законодавства у сфері поводження з відходами в процесі виконання трудових обов'язків. У такому випадку на фізичну особу застосовуються дисциплінарні стягнення у вигляді догани, або звільнення з посади які накладаються на підставі ст. 149 Кодексу законів про працю України [49].

2) Цивільна: Цивільна відповідальність полягає у застосуванні державного примусу до правопорушника шляхом позбавлення особи певних благ чи покладення обов'язків майнового характеру. У випадку порушення в сфері поводження з відходами застосовуються загальні правила відшкодування шкоди, визначені у статті 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [50], а саме:

- Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі.

- Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

- Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

3) Кримінальна: Кримінальна відповідальність у випадку порушення поводження з відходами в основному передбачена у Розділі 7 Особливої частини Кримінального кодексу України, але також і окремою статтею 268 ККУ у випадку незаконного ввезення на територію України відходів і вторинної сировини чи транзит через її територію відходів або вторинної сировини без належного дозволу [51]. Також в Україні кримінальна відповідальність за порушення законодавства про поводження з відходами передбачена за наступні діяння:

- Незаконне поводження з небезпечними відходами (стаття 242 Кримінального кодексу України):

Дії: Збирання, транспортування, зберігання, оброблення, утилізація або захоронення небезпечних відходів без відповідного дозволу або з порушенням встановлених вимог.

Наслідки: Забруднення навколишнього середовища або інші тяжкі наслідки.

Покарання: Штраф від 3 000 до 15 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років.

- Забруднення земель відходами (стаття 239 Кримінального кодексу України):

Дії: Забруднення земель відходами, що призводить до псування земель або зниження їхньої родючості.

Наслідки: Істотна шкода довкіллю або здоров'ю людей.

Покарання: Штраф від 500 до 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до двох років.

- Забруднення вод відходами (стаття 245 Кримінального кодексу України):

Дії: Забруднення вод відходами, що призводить до псування вод або зниження їхньої якості.

Наслідки: Істотна шкода довкіллю або здоров'ю людей.

Покарання: Штраф від 1 000 до 2 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років.

- Забруднення атмосферного повітря відходами (стаття 246 Кримінального кодексу України):

Дії: Забруднення атмосферного повітря відходами, що призводить до його псування або зниження його якості.

Наслідки: Істотна шкода довкіллю або здоров'ю людей.

Покарання: Штраф від 500 до 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до одного року.

4) Адміністративна: За порушення у сфері поводження з відходами передбачена адміністративна відповідальність згідно зі статтями 82, 82-1, 82-2, 82-3, 82-4, 82-5, 82-6, 82-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення [52]. У деяких випадках за грубі порушення законодавства про поводження з відходами може бути застосовано припинення діяльності суб'єкта господарювання. За різні порушення правил поводження з відходами передбачені штрафи, розмір штрафів розраховується залежно від неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження були вирішені поставлені завдання. Проведене дослідження дозволило автору зробити такі висновки:

1. ЄС поступово ішов до визначення цілей ЄЗК в сфері відходів з 2008 року, коли було введено в дію рамкову Директиву 2008/98/ЄС про відходи. Тому, постійне вдосконалення законодавства в цій сфері, постійне встановлення більш амбітних цілей для країн та перевірка досягнення ними цих цілей, та покарання держав, що не впроваджують норм ЄС в сфері управління відходами, дозволило ЄС висунути ще більш амбітні цілі та плани для Європейського континенту до 2050 року. Так, перехід ЄС до економіки замкненого циклу (циркулярної економіки) передбачає ряд законодавчих змін, розробку стратегій та планів дій, реформ в різних секторах промисловості, в тому числі зачіпає і відходи. Одними із пріоритетних питань, на які спрямований план дій щодо циркулярної економіки є: текстиль, пластик, їжа та упакування, відходи, електроніка.

2. Основні стандарти управління відходами, що містяться в Директивах Європейського Союзу і які Україна зобов'язалася впровадити у національному законодавстві, спрямовані на захист навколишнього середовища від негативних наслідків антропогенної діяльності. Основною Директивою, вимоги якої Україна зобов'язана виконати, є Директива № 2008/98/ЄС про відходи та скасування деяких Директив, також відома як Рамкова директива про відходи. Вона вважається рамковою, оскільки встановлює межі, шаблони для подальшого законодавства у цій сфері та стосується всіх видів відходів. Одним з найважливіших є принцип «ієрархії пріоритетів поводження з відходами», відповідно до якого перевага надається запобіганню утворенню відходів, повторному використанню та переробці над спалюванням та захороненням відходів на сміттєзвалищах. Також, Директивою запроваджуються принципи «забруднювач платить» та принцип

«розширеної відповідальності виробника». Директива № 2006/21/ЄС про управління відходами видобувної промисловості та внесення змін і доповнень до Директиви № 2004/35/ЄС спрямована на попередження та мінімізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище, а також будь-яких ризиків для здоров'я людини, що можуть виникати в результаті поводження з відходами видобувної промисловості. Директива № 1999/31/ЄС про захоронення відходів зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003 спрямована на запобігання чи зменшення, на скільки це можливо, негативного впливу на навколишнє середовище, зокрема на поверхневі та ґрунтові води, повітря, а також здоров'я людей від захоронення відходів, шляхом запровадження жорстких технічних вимог до відходів та до полігонів. Захоронення відходів на сміттєзвалищах є найменш бажаним заходом, а тому його слід обмежувати до необхідного мінімуму. Директива 2010/75/ЄС про промислові викиди (комплексне запобігання і контроль забруднень) встановлює норми щодо комплексного попередження забруднення від промислової діяльності і контролю над ним, а також норми й правила, спрямовані на попередження та зниження викидів у повітря, воду і землю, а також на попередження утворення відходів.

3. Найважливішим завданням у зв'язку з виснаженням природних ресурсів та масштабним забрудненням навколишнього середовища є досягнення балансу між економічним зростанням і екологічною стійкістю, що, власне, і досягається завдяки переходу країн на засади циркулярної економіки. Циркулярна економіка (або економіка замкненого циклу) фокусується на відновленні ресурсів, рециклінгу відходів і використанні відновлюваних джерел енергії.

При цьому кінцевою метою є «замикання циклу» (closing the loop, або ще називають «закриття петлі») - тобто якомога більший потік ресурсів спрямувати у новий ресурсний цикл і зменшити залишкові відходи до мінімуму, а в ідеалі звести їх до нуля - zero waste.

Основна директива у сфері управління відходами, яку повинна впровадити Україна у відповідності до Угоди про асоціацію з ЄС -Директива 2008/98/ЄС про відходи. Цією директивою передбачена така пріоритетність управління відходами: Запобігання утворенню відходів. Підготовка до повторного використання. Перероблення. Інший тип утилізації, наприклад, для відновлення енергії. Видалення.

4. Проблема відходів в Україні вирізняється особливою масштабністю і значимістю як внаслідок домінування в національній економіці ресурсоємних багатовідходних технологій, так і через відсутність протягом тривалого часу адекватного реагування на її виклики.

У країні щорічно утворюється близько 400 млн тон відходів, і тільки 6% цих відходів переробляється, що є надзвичайно низьким показником у порівнянні з країнами ЄС, де він становить близько 40%.

Решту розміщується на полігонах та сміттєзвалищах. В Україні є 6 000 полігонів, які мають загальну площу у 9 000 га, але 99 відсотків працюючих полігонів не відповідають стандартам Європейського Союзу (ЄС), а 15 відсотків не відповідають національним вимогам щодо екологічної безпеки.

Збір відходів проводиться або приватними установами, або комунальними підприємствами, які надають послуги за порівняно низькими тарифами, відтак не можуть модернізувати обладнання і технології, якщо такі витрати не будуть компенсуватися за рахунок користувачів послуг або місцевих бюджетів.

Значні обсяги накопичених в Україні відходів та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, рециклінгу, відновленню та видаленню, поглиблюють екологічну кризу і стають гальмівним фактором розвитку національної економіки

5. 9 липня 2023 р. набрав чинності Закон України «Про управління відходами». Він запроваджує нові прозорі правила на ринку: створить галузь переробки відходів та сприятиме екологічно безпечному поводженню з ними, запровадить ієрархію поводження з відходами; принцип «забруднювач

платить», систему розширеної відповідальності виробника, яка встановлює вимогу для виробників упаковки нести відповідальність за повний цикл життя створеної упаковки, батарей, акумуляторів, електричного та електронного обладнання тощо. Цей Закон європейського зразка має запуснути реформу сфери поводження з відходами і для його впровадження парламент має прийняти ще низку необхідних законодавчих актів, а також підзаконних актів на рівні уряду.

6. Правова регламентація поводження з відходами безпосередньо пов'язана з їх класифікацією. Так, ст. 7 Закону відходи поділяються на два класи: 1) небезпечні відходи; 2) відходи, що не є небезпечними.

Крім того, законом відходи поділяються на небезпечні (розділ 4 закону) та побутові (розділ 5 закону). Небезпечні відходи - відходи, що мають одну чи більше властивостей, що роблять їх небезпечними, наведених у Переліку властивостей, що роблять відходи небезпечними. Побутові відходи - змішані та/або роздільно зібрані відходи від домогосподарств, включаючи відходи паперу, картону, скла, пластику, деревини, текстилю, металу, упаковки, біовідходи, відходи електричного та електронного обладнання, відходи батарей та акумуляторів, небезпечні відходи у складі побутових, великогабаритні та ремонтні відходи, а також змішані та/або роздільно зібрані відходи з інших джерел, якщо ці відходи подібні за своїм складом до відходів домогосподарств.

7. ЗУ «Про управління відходами» спрямований на імплементацію Директиви 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року про відходи та скасування деяких Директив. Саме на принципах цього документу має вибудуватися профільне українське законодавство. Головним принципом Директиви є впровадження ієрархії поводження з відходами. Тобто на рівні законодавства визначається пріоритетний для захисту довкілля порядок поводження у усіма видами відходів. Цей принцип відтворений у законі, зокрема у ст. 4-6. Ієрархія передбачає таку послідовність дій з відходами: Запобігання утворенню відходів; Підготовка до повторного

використання; Перероблення відходів; Інша утилізація, в т.ч. шляхом відновлення енергії; Видалення на полігони.

8. Положення щодо систем розширеної відповідальності виробника, переважно, містяться в окремих директивах ЄС. Рамкова ж Директива ЄС про відходи містить лише загальні положення про розширену відповідальність виробника. Закон України «Про управління відходами» визначає у ст. 10 РВВ наступним чином: розширена відповідальність виробника встановлюється законом щодо виробників продукції, у результаті споживання/використання якої утворюються відходи упаковки, електричного та електронного обладнання, батарей і акумуляторів, транспортних засобів, знятих з експлуатації, мастил (олив), шин, текстилю тощо, та запроваджується, у тому числі шляхом створення систем розширеної відповідальності виробника відповідно до вимог та порядку, визначених законом. Система РВВ запрацює лише після прийняття окремих законів, що будуть докладніше регулюватимуть запуск та функціонування систем РВВ для конкретного виду відходів. Для України найнагальнішим є запуск систем РВВ для пакування, ВЕЕО та батарей і акумуляторів, оскільки саме ці відходи підпадають під системи РВВ у всіх країнах-членах ЄС.

9. Поводженню з побутовими відходами присвячена глава 5 Закону України «Про управління відходами». Цей обов'язок покладений на органи місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування забезпечують управління побутовими відходами згідно з правилами благоустрою населеного пункту, регіональними та місцевими планами управління відходами та забезпечують кожному утворювачу побутових відходів надання послуги з управління побутовими відходами.

10. Загальний перелік правопорушень у сфері поведінки з відходами визначено в ст. 57 Закону України «Про управління відходами» .

Особи, винні за порушення у сфері управління відходами, несуть відповідно до закону дисциплінарну, адміністративну, цивільну, кримінальну відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Green Deal / *European Council*.

URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/>

(дата звернення: 24.0.2024).

2. Delivering the European Green Deal / *European Commission*.

URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en

(дата звернення: 24.02.2024).

3. A European Strategy for Plastics in a Circular Economy // *EUR-Lex : Access to European Union law*.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A28%3AFIN>

(дата звернення: 28.02.2024).

4. European Green Deal - Communication from the European Commission // *EUR-Lex : Access to European Union law*.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC064> (дата звернення: 28.02.2024).

5. United Nations Environment Programme (UNEP) / *UNEP*.

URL: <https://www.unep.org/about-un-environment/funding-and-partnerships/european-commission> (дата звернення: 02.03.2024).

6. Just Transition Fund / *European Commission*.

URL: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/just-transition-fund_en (дата звернення: 02.03.2024).

7. Horizon Europe / *European Commission*.

URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en

(дата звернення: 02.03.2024).

8. Investment Plan for Europe / *European Investment Bank*.

URL:

https://www.eib.org/attachments/thematic/investment_plan_for_europe_en.pdf

9. InvestEU Projects / *InvestEU*.

URL: https://investeu.europa.eu/index_en (дата звернення: 02.03.2024).

10. Рамкова директива 2008/98/ЄС про відходи /
Європейський Парламент та Рада ЄС.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-08#Text

(дата звернення: 05.03.2024).

11. Basel Convention on the control of transboundary movements of hazardous wastes and their disposal / *Secretariat of the Basel Convention.*

URL:

<https://www.basel.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/1275/Default.aspx> (дата звернення: 05.03.2024).

12. Industrial Emissions Directive // *EUR-Lex : Access to European Union law.*

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02010L0075-20110106>

(дата звернення: 05.03.2024).

13. PCB/PCT Disposal Directive // *EUR-Lex : Access to European Union law.*

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01996L0059-20090807>

(дата звернення: 06.03.2024).

14. End-of-life Vehicles Directive // *EUR-Lex : Access to European Union law.*

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L0849>

(дата звернення: 06.03.2024).

15. Directive 2005/64/EC on the type-approval of motor vehicles with regard to their reusability, recyclability and recoverability // *EUR-Lex : Access to European Union law.*

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32009L0001>

(дата звернення: 09.03.2024).

16. Urban Waste Water Treatment Directive // *EUR-Lex : Access to European Union law.*

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01991L0271-20140101>

(дата звернення: 09.03.2024).

17. Waste Hierarchy and Prevention / *Superfy.*

URL: <https://www.superfy.com/eu-waste-framework-directive/>

(дата звернення: 10.03.2024).

18. Waste hierarchy // *EUR-Lex : Access to European Union law.*

URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/waste-hierarchy.html>

(дата звернення: 10.03.2024).

19. A zero waste hierarchy for Europe / *Zero Waste Europe.*

URL: <https://zerowasteurope.eu/2019/05/a-zero-waste-hierarchy-for-europe/>

(дата звернення: 10.03.2024).

20. How Waste Management in Germany is Changing the Game / *EarthOrg.*

URL: <https://earth.org/waste-management-germany/> (дата звернення: 12.03.2024).

21. Closed Substance Cycle and Waste Management Act // *Earth Negotiations Bulletin*

URL:

<https://enb.iisd.org/consume/closed.html#:~:text=THE%20CLOSED%20SUBSTANCE%20CYCLE%20AND%20WASTE%20MANAGEMENT%20ACT,-In%20Germany%2C%20the&text=The%20Act%20states%20that%20whoever,disposal%20of%20waste%20that%20arises> (дата звернення: 12.03.2024).

22. Waste Management in Finland / *East Office of Finnish Industries.*

URL: <https://www.eastcham.fi/finnishwastemanagement/waste-management/>

(дата звернення: 12.03.2024).

23. Waste Management Spain / *StudySmarter*

URL: <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/spanish/spanish-social-issues/waste-management-spain/> (дата звернення: 13.03.2024).

24. 5 кроків, щоб очистити країну від сміття: уроки Швеції для України / *Інститут Розвитку Свободи Інформації*.

URL: <https://www.irf.ua/sweden-5-steps/> (дата звернення: 13.03.2024).

25. Austria - European Environment Agency // *European Environment Agency*.

URL:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiIm8ewkNiGAxXTDRAIHWYXBD0QFnoECBAQAw&url=https%3A%2F%2Fwww.eea.europa.eu%2Fthemes%2Fwaste%2Fwaste-prevention%2Fcountries%2F2021-waste-prevention-country-profiles%2Faustria-waste-prevention-country-profile-2021.pdf&usg=AOvVaw30iEiDwPW0NSpM__2UudyY&opi=89978449

(дата звернення: 13.03.2024).

26. Про управління відходами : Закон України від 17.11.2022 р. № 2320-IX

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>

(дата звернення: 16.03.2024).

27. Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення : Закон України від 08.09.2005 р. № 2861-IV.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2861-15>

(дата звернення: 16.03.2024).

28. Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 № 1216.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-98-%D0%BF>

(дата звернення: 16.03.2024).

29. Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 № 1218.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-98-%D0%BF>

(дата звернення: 17.03.2024).

30. Про затвердження Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.1998 № 1360.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-98-%D0%BF>
(дата звернення: 17.03.2024).
31. Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.11.1999 № 2034.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2034-99-%D0%BF>
(дата звернення: 17.03.2024).
32. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>
(дата звернення: 19.03.2024).
33. Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 117-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-%D1%80>
(дата звернення: 19.03.2024).
34. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 № 614.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF>
(дата звернення: 20.03.2024).
35. Деякі питання поводження з побутовими відходами в особливих умовах : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2022 № 265.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2022-%D0%BF>
(дата звернення: 20.03.2024).
36. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження регіональних планів управління відходами : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.04.2022 № 405.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-%D0%BF>

(дата звернення: 21.03.2024).

37. Про затвердження Порядку розроблення, погодження та затвердження місцевих планів управління відходами : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.04.2022 № 404

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2022-%D0%BF>

(дата звернення: 21.03.2024).

38. Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2023 р. № 1102

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2023-%D0%BF#Text>

(дата звернення: 22.03.2024).

39. Які особливості класифікації відходів відповідно до Національного переліку відходів? / *OSS Group*.

URL: <https://ukraine-oss.com/yaki-osoblyvosti-klasyfikacziyi-vidhodiv-vidpovidno-do-nacziionalnogo-pereliku-vidhodiv/>

(дата звернення: 22.03.2024).

40. Ієрархія поводження з відходами. Що це таке і як впровадити в Україні? / *Екологічна Правозахисна Ліга*.

URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Iyerarhiya-povodzhennya-z-vidhodamy.-SHHo-tse-take-i-yak-vprovadyty-v-Ukrayini.pdf>

41. Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України : Закон України від 07.06.2022 № 1489-IX

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-20#Text>

(дата звернення: 23.03.2024).

42. Ієрархія управління відходами / *ZeroWaste Львів*.

URL: https://city.zerowaste.org.ua/wiki/ierarkhiia_upravlinnia_vidknodamy

(дата звернення: 23.03.2024).

43. Управління відходами / *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*.

URL: <https://mepr.gov.ua/upravlinnya-vidhodamy/>

(дата звернення: 23.03.2024).

44. Як далеко Україні до досягнення цілей Європейського зеленого курсу в сфері поводження з відходами? / *Екологічна Правозахисна Ліга*.

URL: <https://epl.org.ua/announces/yak-daleko-ukrayini-do-dosyagnennya-tsilej-yevropejskogo-zelenogo-kursu-v-sferi-povodzhennya-z-vidhodamy/>

(дата звернення: 24.03.2024).

45. Extended Producer Responsibility: Basic facts and key principles / *OECD iLibrary*.

URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/67587b0b-en.pdf?expires=1716639101&id=id&accname=guest&checksum=AFF20CF22688C73759F406BB4A93CB52>

(дата звернення: 24.03.2024).

46. Extended producer responsibility at a glance / *European Business Association*.

URL: https://conference.chamber.ua/assets/files/main_rbb_expra.pdf.

47. Extended Producer Responsibility (EPR) in Europe / *Staxxer*.

URL: <https://staxxer.com/extended-producer-responsibility-epr-in-europe/>

(дата звернення: 27.03.2024).

48. Розширена відповідальність виробника: як систему запроваджували у Європі та що планує Україна / *Ресурсно-аналітичний центр "Суспільство і довкілля"*.

URL: [https://ecolog-ua.com/news/rozshyrena-vidpovidalnist-vyrobnyka-yak-systemu-zaprovadzhuvaly-u-yevropi-ta-shcho-planuye](https://ecolog-ua.com/news/rozshyrena-vidpovidalnist-vyrobnyka-yak-systemu-zaprovadzhuvaly-u-yevropi-ta-shcho-planuye-systemu-zaprovadzhuvaly-u-yevropi-ta-shcho-planuye)

(дата звернення: 01.05.2024).

49. Кодекс законів про працю України : Затв. Законом № 322-VIII від 10.12.1971 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

(дата звернення: 01.05.2024).

50. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

(дата звернення: 02.05.2024].

51. Кримінальний кодекс України : Затв. Законом № 2341-III від 05.04.2001 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення : 05.05.2024).

52. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Затв. Постановою Верховної Ради Української РСР № 8073-X від 07.12.1984 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

(дата звернення: 05.05.2024).

53. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

(дата звернення: 06.05.2024).